

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

1066 Tidsskrift for Historisk Forskning

26. årgang – nr. 1 april 1996

1066 Tidsskrift for Historisk Forskning

Adresse

Institut for Historie
Njalsgade 102
2300 København S
Giro 4 18 85 51

Ansvarshavende Redaktør:

Svend Honoré
Lundebjerggårdsvej 194, 2.tv.
2740 Skovlunde
Tlf: 4284-6414

Redaktion:

Mogens Bak-Hansen
Michael Bregnsbo
Pelle Larsen
Søren Mentz
Jørgen Mikkelsen
Sanne Steensberg Hansen
Hans-Micael Søndergaard
Steen Østergaard

Ekspedition:

Jørgen Mikkelsen
Haraldsgade 96
2100 København Ø
Tlf: 31 18-3853

Priser:

26. årgang:
Abonnement kr. 165,-
Løssalg pr. nr. kr. 50,-
Ældre årg. pr. nr. kr. 20,-

Alle henvendelser vedr. adresseændring o.l.
bedes rettet direkte til postvæsenet.
Eftertryk tilladt i uddrag, forudsat tydelig kilde-
angivelse.

Lay-out: Hans-Micael Søndergaard

Sat med Gill Sans

Tryk: Kandrup Bogtrykkeri, København.
ISSN 0106-0627

26. årgang nr. 1

Birgitte Holten

Brasilien og den danske søfart

i begyndelsen af det 19. århundrede 3

Torsten Cumberland Jacobsen

Varusslaget til revurdering

12

'1066' afholder 25-års Jubilæumsreception

på Institut for Historie, Københavns Universitet 27

Jørgen Mikkelsen

Grænsers og nationers natur og unatur

- en anmeldelse 28

Charlotte Steinmark

Nyt netværk om Historie

Informationsteknologi for historikere på KUA 31

Sebastian Olden-Jørgensen

Poesi og politik (I)

Bording og magtstaten Bagsiden

Forsideillustration: Pedro I., kejser af Brasilien 1822-31, gjorde 1822 Brasilien til et uafhængigt kejserdømme. Her malet med datteren Maria da Glória. Efter planen skulle Maria da Glória være regerende dronning af Portugal. Derfor står hun med scepteret og forfatningen. Billedteksten lyder: Far til to folk, i to store verdener. Kilde; Fausto, Boris. Historia do Brasil. Sao Paulo 1994.

1066 er et tidsskrift, der har til formål at formidle resultaterne af den historiske forskning i bredest mulig forstand. Dette gælder både Danmarks- og Verdenshistorie. Det søges gjort på en måde, der appellerer til både faghistorikere og andre historisk interessede. 1066 ser det som sin særlige opgave at viderebringe resultaterne af studenterspecialer og Ph.D.-afhandlinger. Redaktionen består af en uafhængig kreds af historikere med tilknytning til Institut for Historie, Københavns Universitet. Tidsskriftet udkommer fire gange årligt.

Brasilien og den danske søfart i begyndelsen af det 19. århundrede

Birgitte Holten, Ph.d-stipendiat, Institut for Historie, Københavns Universitet.

Indledning - Brasiliens uafhængighed

Ideen om, at der i forrige århundrede eksisterede handels- og søfartsforbindelser, der er værd at tale om, mellem Danmark og Brasilien, kan godt virke overraskende. Men det gjorde der, og især søfarten var et vigtigt bindeled mellem de to lande. Dette er emnet for den nærværende artikel, der har til formål at introducere studiet af Brasiliens historie og at give en redegørelse for forbindelserne mellem Brasilien og Danmark i begyndelsen af forrige århundrede.

Ligesom de spanske kolonier i Latinamerika opnåede Brasilien sin uafhængighed i begyndelsen af 1800-tallet, men hvor de spanske kolonier kun frigjorde sig ved krig og som selvstændige stater delte sig op i republikker, forblev Brasilien samlet og etablerede sig ved fredelige midler som det eneste levedygtige monarki på det amerikanske kontinent. Der lå en hel række begivenheder bag denne specielle udvikling, og den tog, ligesom så meget andet, sin begyndelse under Napoleonskrigene. I 1807, da de franske tropper angreb den Iberiske Halvø, flygtede det portugisiske hof under ledelse af den sindssyge dronning, Maria I, og hendes sygeligt ubeslutsomme søn, prinsregenten João (fra 1816 kong João VI) til Brasilien under beskyttelse af en engelsk flådeenhed. Ankomsten af hoffet, ca 15.000 personer, der rejste med hele Portugals kassebeholdning, mængder af arkivalier og bøger fra nationalbiblioteket, forårsagede en fuldstændig omvæltning i den søvnige, lille kolonihovedstad, som Rio de Janeiro

var på det tidspunkt. Brasiliens havne, som indtil da kun måtte besejles fra udlandet via Lissabon, blev åbnet for skibe andre steder fra. Den første trykpresse kom til landet. Adgangen til importerede produkter forbedredes, handel og byggeri kom i gang, og Rio blev til hoved- og residensstad for det portugisiske imperium.

Denne åbning over for den store verden havde en pris - endda en meget konkret pris. Portugal var traditionelt tæt knyttet til England, både handelsmæssigt og politisk. Dette forhold var blevet indledt allerede midt i det 17. årh, da England lovede Portugal støtte i forbindelse med løsrivelsen fra det spanske overherredømme (1580-1640) - og England og Portugal indgik den første af den række handelstraktater, der senere ledte frem til den berømte Methuen-traktat fra 1703. Da den portugisiske kongefamilie var vel etableret i Rio, mødtes den - traditionen tro - af et forslag om en handelstraktat med England, der skulle tilpasse handelen mellem de to lande til de nye forhold. Dette resulterede i handelstraktaten af 1810. Formelt set var den indgået af Portugal og England. Men traktatens indhold gjaldt næsten udelukkende handelen mellem England og den portugisiske koloni Brasilien, der nu for første gang blev åbnet for direkte handel med udlandet. I denne traktat opnåede England en væsentlig nedsættelse af importtolden på engelske varer i Brasilien: Mens den oprindelige told på 24% vedblev at være gældende for de øvrige lande, opnåede England den meget lave sats på

15% - først året efter opnåede Portugal den samme lave sats.

Selv efter ophøret af Napoleonskrigene forblev hoffet i Rio. I 1815 ophørte Brasiliens kolonistatus formelt ved oprettelsen af "Det forenede kongerige af Portugal, Brasilien og Algarve". Og denne situation varede ved til 1820, hvor et liberalt oprør brød ud i Portugal og tvang João VI til at vende tilbage. Ved afrejsen efterlod han sin 20-årige søn og tronarving Pedro som regent. I Portugal var det nyoprettede parlament indstillet på at tvinge Brasilien tilbage til kolonistatus, for Brasilien var det portugisiske imperiums økonomiske ryggrad. Til det formål forberedtes en reform af kolonialadministrationen, der skulle gøre de enkelte brasilianske provinser direkte ansvarlige over for parlamentet i Portugal. Prinsen kaldtes hjem fra Brasilien i begyndelsen af 1822. Men han blev oprørt over brevet bydende tone og erklærede - kraftigt understøttet af de brasilianske stormænd - at han ville blive i Brasilien. Forhandlingerne mellem Portugal og Brasilien blev stadig vanskeligere, og den 7. september erklærede prinsen Brasilien for uafhængigt og blev udråbt til kejser under navnet Dom Pedro I. Den ny nation gik straks i gang med forhandlinger for at få anerkendt selvstændigheden. Det gjorde man af flere grunde. For det første eksisterede der en udbredt frygt for, at Portugal skulle opnå militær hjælp fra de europæiske kongehuse, især fra Den hellige Alliance¹, til et forsøg på generobring. Det havde man allerede set et eksempel på i 1823, da franske tropper angreb Spanien for at genindsætte den legitime konge, Fernando VII på tronen. Men trods dette fortilfælde, var faren aldrig reel i Brasilien. Dels ville det være både ekstremt dyrt og meget vanskeligt at føre krig så langt væk fra Europa. Dels modsatte England sig

enhver form for indgriben i Brasilien, støttet af USA, som med Monroe-doktrinen fra 1823 havde markeret sig kraftigt mod europæisk indblanding i amerikanske anliggender. Samtidig var det meget vigtigt for Pedro I's personlige interesser, at hans regerings legitimitet blev anerkendt af de Europæiske fyrster. Hvis ikke, ville han komme til at fremstå som en usurpator over for Den hellige Alliance, hvilket ville umuliggøre det arvekrav på Portugals Krone, som han hævdede for sig selv og sine efterkommere. Det lykkedes for ham at opretholde arvekravet - i en sådan grad, at da han abdicerede fra Brasiliens trone i 1831, blev han konge af Portugal til sin død i 1834. Hans søn blev kejser af Brasilien under navnet Dom Pedro II. Der var altså reelle politiske og dynastiske interesser bag ønsket om international anerkendelse af selvstændigheden. Opnåelsen af denne blev det vigtigste mål for den ny nations udenrigspolitik, så vigtige, at man var villig til at give endda meget væsentlige handelsmæssige - og dermed finansielle koncessioner for sikre den.

Det første skridt mod den internationale anerkendelse af uafhængigheden måtte nødvendigvis være Portugals accept. Kun derved ville Den hellige Alliances legitimitetsprincipper være tilgodeset. Forhandlingerne blev meget vanskelige. Fra 1822-25 blev der forhandlet i Lissabon, i Rio og - ikke mindst - i London, for Englands formidling var fundamental for det gunstige udfald. Da Portugal havde anerkendt Brasiliens selvstændighed i 1825, blev det legitimt for de øvrige europæiske stater at gøre det samme, hvilket også skete i de følgende år. Her skal det kun nævnes, at Danmark i en note af 7. februar 1826 til den brasilianske legation i London anerkendte det nye kejserdømme.

1. Den hellige Alliance blev indgået i 1815 mellem Preussen, Østrig og Rusland. Senere tilsluttede andre stater sig, bl.a. Frankrig. Alliancens formål var at sikre absolutismen som statsform og yde støtte til magthavere, der var trængt af folkelige krav om medbestemmelse.

Rua Direita i centrum af Rio de Janeiro. Gaden lå tæt ved havnen, derfor præges billedet af handelsmænd og slavehold af lastdragere. Kilde Rugendas, J.M.; Viagem Pitoresca Atraves do Brasil, Sao Paolo 1979, s. 161.

Handelstraktaterne

Efter anerkendelsen af Brasiliens uafhængighed præsenterede den engelske regering det, som alle brasilianske historikere har kaldt for regningen for mæglingen over for Portugal: En handelstraktat i samme ånd som traktaten fra 1810, som dels var udløbet, dels var indgået med Portugal og derfor ikke gjaldt for det selvstændige Brasilien.

Desuden krævedes en konvention, der skulle stoppe den brasilianske import af slaver fra Afrika efter 1831. Konventionen blev underskrevet i 1826, traktaten først i 1827, da den engelske regering ikke var tilfreds med det første forhandlingsresultat. Frankrig meldte sig også med forslag om en handelstraktat, som blev undertegnet i 1826. Disse to første handelstraktater

indeholdt begge en fastsættelse af den brasilianske importtold til 15%. Dette var en uhørt bestemmelse i en handelstraktat, for fastsættelsen af toldsatsen ansås - og anses - normalt for at være enhver stats suveræne afgørelse. Traktaten begrænsede samtidig den brasilianske regerings handlefrihed, idet den berøvede denne et af de vigtigste finanspolitiske virkemidler, eftersom toldindtægterne var statens vigtigste indtægtskilde. Begrundelsen for indsættelsen af toldsatsen i disse traktater var dels fortildet fra 1810, dels, at en tilsvarende bestemmelse fandtes i traktaten om uafhængigheden fra Portugal. Men her var forskellen imidlertid, at mens der i traktaten med Portugal fandtes en bestemmelse om gensidighed med hensyn til den lave toldsats, kom dette ikke til at gælde for traktaterne med England og Frankrig. De to lande fik dermed frie hænder til fortsat at operere med kolonial præference for varer fra deres egne kolonier, hvilket påførte Brasiliens vigtigste eksportvarer, som sukker og kaffe, en meget hård konkurrence.

Sidst i 1820-erne undertegnede Brasilien handelstraktater med følgende lande: England, Frankrig, Østrig, Preussen, Hansestæderne, Danmark, Nederlandene og USA. Bortset fra traktaterne med England og Frankrig var de formuleret efter det gængse mønster for denne periodes handelstraktater, nemlig i form af en aftale om gensidig privilegeret behandling, dvs en mestbegunstigelsesklausul². Derved kom de andre lande til at nyde godt af den samme lave toldsats som England og Frankrig, omend

det skete på et andet juridisk grundlag. Disse traktater er lige siden blevet anskuet med dyb modvilje i Brasilien. De er generelt blevet anset for at have betydet en afskrivning af Brasiliens interesser med henblik på at gavne en uvidende og forfængelig monarks dynastiske planer. Men man kan også vælge at anskue det samlede system af traktater ud fra en lidt anden synsvinkel. Det er klart, at traktaterne med England og Frankrig gik langt ud over, hvad der kan anses for rimeligt for traktater mellem frie og uafhængige stater. Men de senere traktater, der var udformet ud fra almindeligt anerkendte folkeretslige principper, havde i virkeligheden en positiv effekt for Brasilien, idet de udvidede landets kommercielle kontakter til andre lande. Men forbitrelsen over traktaterne med England og Frankrig kom også til at smitte af på resten af handelstraktaterne, således at hele den traditionelle historieskrivning tenderer mod at afvise alle sammen som urimelige og ydmygende³. I den forbindelse er det interessant at bemærke den generelle uvidenhed, der hersker om Brasiliens tidlige handelspolitik, og som synes at have smittet af også på den internationale litteratur. D.C.M. Platt giver fx. i sin bog, *Latin America and the British Trade*, en række grunde til forklaring af, at den engelske eksport til Brasilien blev så meget større end til de andre latinamerikanske lande⁴. Men i denne forklaring overser han den omstændighed, at mens de andre latinamerikanske stater opererede med høje toldsats (fra 30% til over 100% for visse varer), fulgte Brasilien en meget liberal toldpolitik.

2. Mestbegunstigelsesklausuler er et hyppigt anvendt instrument i handelstraktater. De indebærer, at senere traktatfæstede fordele til tredjelande automatisk bliver udstrakt til underskriverne af tidligere traktater, hvor denne klausul er indført.

3. Se fx. Amado Luiz Cervo og Clodobaldo Bueno: *História das relações exteriores do Brasil*, Sao Paolo, 1992, p.30-35; eller Sérgio Buarque de Holanda(ed.): *História da civilização brasileira*, vol.II, I, Sao Paolo, 1985(5.udg.).

4. D.C.M. Platt: *Latin America and the British Trade*, New York, 1973, p.29.

Den lave toldsats var det mest kontroversielle punkt i traktaterne med England og Frankrig og havde en klar virkning i form af et stadigt underskud på Brasiliens handelsbalance. Men traktaterne indeholdt også bestemmelser for andre områder, hvoraf de vigtigste var regulativer for søfarten og rettigheder for borgere fra det ene land bosat i det andet. Disse bestemmelser blev også udformet på forskellig vis i traktaterne. Det centrale punkt i søfartsbestemmelserne var definitionen af skibenes nationalitet med henblik på beregning af størrelsen af de afgifter, der skulle erlægges i havne, ved lodsning, etc. I traktaterne med Danmark, Hansestæderne, USA og Nederlandene skete dette ved en gensidig erklæring om, at skibe skulle betragtes som tilhørende en determineret nation, når skibets ejer og kaptajn var statsborgere i den og når det iøvrigt fremgik af skibets dokumenter. Der fandtes imidlertid en mere restriktiv gruppe af nationer (England, Frankrig, Østrig og Preussen), der derudover krævede, at mindst 3/4 af besætningen skulle være af brasiliansk nationalitet. Dog gav Frankrig, Preussen og Østrig en frist på 6 måneder under hensyntagen til "den absolutte mangel på brasilianske søfolk". I traktaten med England indgik en yderligere stramning, nemlig at skibet skulle være konstrueret i Brasilien (hvor der vel at mærke ikke fandtes nogen værftsindustri, der var forberedt på bygning af oceangående skibe). Disse bestemmelser blev brugt til at opkræve højere afgifter af brasilianske skibe i engelske havne og blev først ophævet i det øjeblik, hvor Brasilien kunne true med at gøre gengæld. Rettighederne for borgere fra andre nationer fremviste et lignende mønster. Mens de fleste traktater blot garanterede religionsfrihed, fritagelse for militærtjeneste, etc., i almene vendinger og med gensidighed, indsattes der specielle bestemmelser i traktaterne med Frankrig og England. De franske konsulter opnåede således

retten til at gribe ind i spørgsmål, der angik franske statsborgere, især arvesager, mens England opnåede ekstraterritoriale rettigheder for engelske statsborgere i Brasilien.

De privilegier, der var givet i handels-traktaterne, kunne først ændres, efterhånden som de udløb. Men det brasilianske parlament havde en metode til at indskrænke de fordele, som de lande, der havde forhandlet traktater, havde i forhold til alle andre lande. I 1828 pressede parlamentet regeringen til at udstede en lov, der udstrakte den lave toldsats til alle stater, uafhængigt af, om der var indgået traktater, således at der ikke længere eksisterede toldprivilegier for nogen enkelt stat. Afvisningen af traktatmæssige bindinger for handelspolitikken blev en vigtig del af den officielle brasilianske udenrigspolitik i resten af kejsertiden. De allerede eksisterende traktater blev opsagt efterhånden som det var muligt og erstattet af uformelle aftaler om gensidig privilegeret behandling. Men Brasilien var alligevel forpligtet til at bibeholde den liberale handelspolitik indtil traktaten med England udløb i 1844.

Forbindelserne med Danmark

Danmark var - som allieret med Frankrig under Napoleonskrigene - udelukket fra adgang til de brasilianske havne da de blev åbnet i 1808. I 1817 blev de diplomatiske forbindelser genoptaget og Danmark sendte en gesandt til Rio. Det var Olintho dal Borgo di Primo, en ung italiensk advokat, der var ankommet til Danmark i 1811 som sekretær for den tidligere danske repræsentant i Napoli. I Danmark havde dal Borgo giftet sig med finansministeren (udenrigsminister fra 1824) Ernst Schimmelmans adoptivdatter, og han blev med tiden en vigtig figur i det danske diplomati i Sydeuropa. Da João VI vendte tilbage til Portugal i 1821 fulgte dal Borgo med, ligesom resten af det diplomatiske korps. Herfra kom han

senere til at spille en afgørende rolle for gennemførelsen af handelstraktaten af 1828. De første forslag om en handelstraktat mellem Danmark og Brasilien kom fra Altona. Den brasilianske konsul i denne by foreslog i 1826 sin regering at indgå en traktat med Danmark, med henblik på at styrke Altonas konkurrenceevne over for Hamburg ved at øge Københavns rolle som mellemhandler og oplagsplads for brasilianske varer. Købmændene i Altona fremsatte på samme tid lignende forslag til den danske regering.

I 1827 foretog den danske regering indledende sonderinger om interessen for handelstraktaten dels over for den brasilianske repræsentant i London, hvilket var den "normale" fremgangsmåde, dels - via dal Borgo di Primo - til regenten for Portugal, Dona Isabel Maria, søster til den brasilianske kejser. Det sidste er mere overraskende, da Portugal ikke længere havde nogen formelle beføjelser over for den brasilianske regering. Grunden til, at den danske regering valgte denne fremgangsmåde, har sandsynligvis været dal Borgos kendskab til brasilianske forhold og - ikke mindst - til den brasilianske kejser og hans familie, som han havde mødt som dansk diplomat i Rio. Det var også dal Borgo, der stod for det næste skridt i forhandlingerne, idet han fremsatte den danske regerings formelle forslag om indgåelse af en handelstraktat⁵. Den danske regering udnævnte dernæst en ekstraordinær udsending til at tage til Brasilien for at forhandle traktatens endelige udformning. Det blev en anden udlænding i det danske diplomati, Baron von Lövenstern. Han var en russisk officer, der var kommet til Danmark som ægtemand til en anden Schimmelmänn, nemlig udenrigsmini-

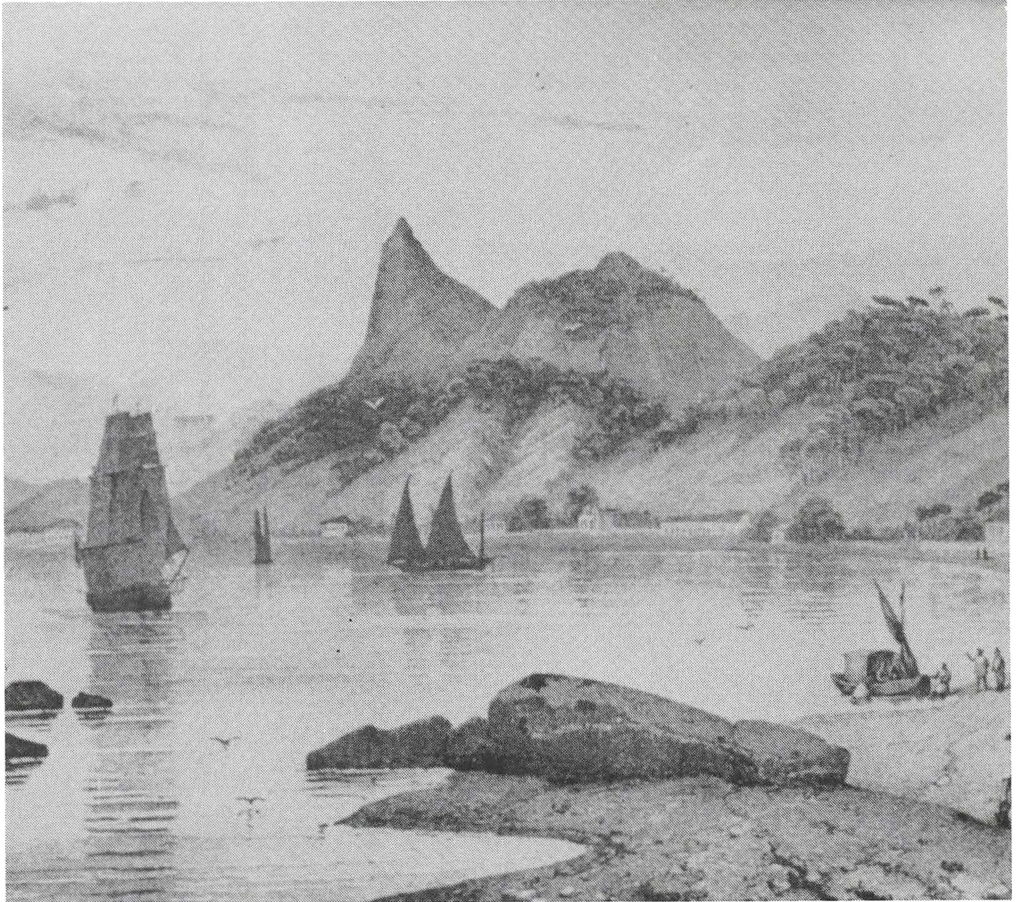
sterens niece Adelaide. Selvom det ikke var ualmindeligt at ansætte udlændinge i diplomatiet dengang, forårsagede denne iver efter at ansætte ægtemænd til Schimmelmänn-døtrene og at sende dem som diplomater til Brasilien, betydelig modvilje i danske diplomatiske kredse. Men Lövenstern udførte sit hverv korrekt. Efter hans ankomst til Rio i november 1827 indledtes forhandlingerne i januar 1828, og traktaten blev underskrevet d. 26 april samme år⁶.

Traktaten mellem Danmark og Brasilien var formuleret ud fra princippet om fuldstændig gensidighed, i højere grad end nogen af de andre traktater, Brasilien indgik i denne periode. Som det fremgår ovenfor, reguleredes samhandelen af en gensidig mestbegunstigelsesklausul, og bestemmelserne for søfarten reguleredes ud fra de samme principper. Formuleringen af rettigheder og beskyttelse for borgere fra det ene land bosat i det andet var også udformet ud fra princippet om gensidighed og endda med en bestemmelse om, at disse personer var forpligtet til at overholde residenslandets love. Traktaten med Danmark var den eneste, der gav borgerne pålæg herom (Art. VIII).

Grunden for særegenhederne ved traktaten med Danmark kan findes i udenrigsminister Schimmelmännns instruks til Baron v. Lövenstern. Her fremhæver Schimmelmänn, at de ekstraordinære bestemmelser, som Frankrig og England havde fået indført i deres traktater, var udtryk for disse landes nationale søfartsinteresser og at Danmark, på sin side, ikke havde nogen som helst interesse i at begrænse den brasilianske skibsfart. Hvad angik Englands ekstraterritoriale rettigheder og de specielle rettighe-

5. Olintho dal Borgo di Primo til Marquis' en af Inhambua, 27.3.1827. Itamaraty's Historiske arkiv, Rio de Janeiro, 282-4-2.

6. Ligia F.F. da Cunha: "O Barão von Lövenstern no Brasil", *Revista do Instituto Histórico e Geográfico do Brasil*, vol. 299, april-juli 1973, p. 116-194.

Botafogo i Guanabara-bugten. Dengang var området Rio de Janeiros Strandvej med rigmandsvillaer i vandkanten. Kilde; Rugendas: 1979, s. 41.

der for de franske konsulere, var det udtryk for privilegier og gunst, som det ikke var passende for Danmark at kræve⁷. Danmark havde én speciel interesse over for Brasilien, nemlig at opnå ligestilling for transporten af varer fra tredielande til Brasilien på danske skibe, og det danske ønske var

derfor at få indsat en klausul i traktaten med henblik på at opnå frihed og mestbe- gunstigelse for denne transport (Art. II). De danske forhandlere sørgede for at få indsat lignende klausuler i samtlige de handelstrak- tater, som Danmark indgik i denne periode (fx. med England i 1824 og med USA i

⁷. Rigsarkivet, Departementet for udenrigske sager, 2937.

1826). Men det var den første af Brasiliens traktater, hvor denne bestemmelse kom til at indgå. Senere blev den samme bestemmelse indsat i Brasiliens traktat med Holland (december 1828). Spørgsmålet om kysthandelen var også vigtigt for Danmark. Kysthandelen mellem Brasiliens havnebyer var lukket for udenlandske skibe indtil 1866, trods engelsk pres for frigivelse. Imidlertid indeholdt den danske traktat med Brasilien en unik tilladelse for danske skibe til at anløbe flere havne for at bruge hele lastekapaciteten inden tilbagefarten til Europa (Art. III). Dette er endnu et indicium for Danmarks specielle interesse for indirekte handel og varetransport.

Da traktaten var underskrevet, blev der oprettet diplomatiske forbindelser mellem de to lande. Den danske legation i Rio blev etableret efter Lövensterns afrejse i 1829 og var besat med en chargé d'affaires, indtil den blev nedlagt i 1848. Den brasilianske legation i København dækkede også Sverige-Norge og eksisterede fra 1829 til 1863, dog med en lakune fra 1856 til 60.

Brasiliens udenrigspolitik i det 19. årh. var karakteriseret af bestræbelser på at opretholde nationens værdighed i perioder præget af udenlandsk pression og endda diplomatiske konflikter med visse lande. Dette affødte i perioder en udbredt fjendtlighed over for udlandet, især de europæiske monarkier. Men selv i de mest xenofobiske perioder var relationerne mellem Brasilien og Danmark præget af en fredsommelighed og rolighed, som nok bedst kan forklares ved de to landes fælles interesser inden for handel og søfart.

Udviklingen af de danske søfartsinteresser i Brasilien

Dansk skibsfart havde lidt alvorlige tab under Napoleonskrigene. Men i 1820'erne var de danske redere ved at finde deres vej tilbage til det internationale fragtmarked. Et af midlerne, som den danske stat kunne

anvende til støtte for disse bestræbelser, var indgåelsen af handelstraktater. Det er allerede blevet nævnt ovenfor, at Danmark indgik handelstraktater med en række lande i 1820-erne. Det er i den forbindelse, at bestræbelserne på også at få en traktat med Brasilien, skal ses. Danmark producerede næsten intet, som kunne eksporteres til Brasilien. Landets vigtigste eksportprodukter i begyndelsen af det 1800-tallet var korn, især rug og byg. Brasilien importerede en del hvede, men trods afskibning af en del skibe lastet med hvede til Brasilien i 1830'erne, var den danske hvede ikke i stand til at konkurrere med den billigere og bedre hvede, der var til at få på verdensmarkedet. Der blev også eksporteret dansk smør til Brasilien. Men først indførelsen af dampskibe og udviklingen af hermetisk pakning i anden halvdel af 1800-tallet gjorde det muligt at bringe dansk smør frem til Brasilien i en tilfredsstillende tilstand. Andre danske produkter, der eksporteredes til Brasilien, var uldvarer, sodavand og spiritus, men kun i meget begrænset omfang.

Den danske interesse i handelsforbindelserne med Brasilien var derfor begrænset til import af brasilianske produkter og transport af varer til og fra brasilianske havne. Brasiliansk sukker og kaffe blev stadigt mere eftertragtede i Danmark. I århundredets første halvdel blev det danske sukkerforbrug dækket af produktionen på De vestindiske Øer. Men efterhånden som forbruget steg, blev det danske marked åbnet for sukker fra Cuba og Brasilien. Vanen at drikke kaffe spredte sig i alle samfundslag og København udviklede sig til et blomstrende distributionscenter for brasilianske produkter til Østersøregionen, Nordskandinavien, samt de danske kolonier i Nordatlanten. Ud over kaffe og sukker importerede Danmark kakao, tobak, bomuld og andre vegetabiliske fibre, piassava (stive strå til koste) og farvetræ fra Brasilien. Der eksisterer desværre ikke en komplet statistisk

opgørelse for samhandelen mellem Danmark og Brasilien i begyndelsen af 1800-tallet; men der eksisterer opgørelser for enkelte år, som ikke bør tillægges overdreven vægt, men som alligevel kan give et indtryk af denne handels størrelse. En sådan opgørelse er givet af den brasilianske konsul i Altona, Ribeiro dos Santos: Fra januar 1826 til juni 1827 eksporterede Brasilien varer til en værdi af 271 millioner Reis til Danmark. Imens overskred den brasilianske import af varer fra Danmark ikke 6 millioner Reis⁸.

På det internationale fragtmarked fik de danske skibe imidlertid en betydning, som langt oversteg den direkte handel mellem de to lande. Danske skibe bragte brasilianske produkter til Europa og USA og transportererede en ikke uvæsentlig del af den brasilianske import fra Europa. Denne indirekte handel var vigtig for begge lande og var den væsentligste årsag til det gode forhold mellem Brasilien og Danmark i det meste af 1800-tallet. Danske skibe krævede lavere fragtpreiser end de engelske eller nordamerikanske⁹. Derved indførte de et element af konkurrence på det brasilianske

marked for varetransport. Der eksisterer forskellige konkrete eksempler på dette. Fx fra 1836, hvor syv skibe fra Hertugdømmerne blev fragtet til transport af brasilianske varer til USA, på grund af deres lavere pris på fragt¹⁰. Der eksisterer endnu ikke nogen samlet beregning af de danske skibes konkurrenceevne på det brasilianske fragtmarked. Men rapporter fra de danske konsuler i Brasilien antyder, ligesom samtidige brasilianske oversigter, at antallet af årlige anløb for danske skibe i Rio de Janeiro i 1830'erne og 1840'erne kun var lavere end antallet af engelske og amerikanske (og lejlighedsvis svenske) anløb¹¹.

Handelstraktaten fra 1828 gav de danske skibe mulighed for at konkurrere på lige fod med skibe fra andre nationer, og årene, der fulgte 1828, var vidne til en stor stigning af danske skibsanløb i de brasilianske havne. Selvom traktatens umiddelbare virkning blev reduceret af loven fra august 1828, var dens specielle klausuler til gavn for den indirekte handel stadig af stor vigtighed ved at garantere den danske adgang til det brasilianske fragtmarked.

Birgitte Holten

8. Lígia F.F. da Cunha, *op.cit.*, p.123. Andre tal, i samme størrelsesforhold, optræder i breve fra de brasilianske repræsentanter i København til Udenrigsministeriet i Rio de Janeiro. (Arquivo Histórico do Itamaraty, Rio de Janeiro (Udenrigsministeriets arkiv), se fx. 209-2-2, 23.4.1835.

9. Juan E.Oribe Stemmer: "Freight Rates in the trade between Europe and Latin America, 1840-1914". *Journal of Latin American Studies*, vol. 21/1, februar 1989.

10. Jürgen Brockstedt: *Die Schifffahrts- und Handelsbeziehungen Schleswig-Holsteins nach Lateinamerika 1815-1848*. Köln 1975, p. 259.

11. Brockstedt, *op.cit.*, p.262; og Diogo de Soares Silva Bivar, som i "Appendice à Chronica de 1848", i *Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro*, vol. 20, januar 1844, opgav, at årets skibsanløb i Rio's havn havde fordelt sig med 167 engelske, 164 nordamerikanske, 65 danske, 56 svenske, samt et mindre antal fra resten af verden.

Varuslaget til revurdering

af: Stud.mag. Torsten Cumberland Jacobsen.

"Quintili Vare, legiones redde! (Quintilius Varus, giv mig mine legioner tilbage!)", råbte Augustus forpint på sine gamle dage¹. Årsagen var Varuslaget i Teutoburger Wald (9 e. Kr), der gennem tiderne har stået som en af de største militærkatastrofer i romersk historie. I alle moderne fremstillinger tages de antikke kilder på deres ord, når de omtaler slaget som en katastrofe for det nye principat og Rom. Men var det virkelig så stor en katastrofe, at det krævede de alvorlige indgreb og forholdsregler, som Augustus foretog? Når man læser hvad der reelt skete, nemlig tabet af 3 legioner samt hjælpetropper under felttoget i Germanien, kan man undre sig over, hvorfor slaget skulle være en katastrofe². Selvfølgelig var tabet af menneskeliv meget beklageligt, men det har nu sjældent haft indflydelse på romerske politikeres tankegang. Så sent som i 53 f.Kr., slaget ved Carrhae, tabte romerne langt flere soldater (90.000 iflg. Appian) og vi kan finde en lang række eksempler fra tidligere tid³. Hvorfor skulle tabet nu, hvor romerriget var stærkere end nogen sinde, betyde noget særligt? Jeg vil belyse slagets betydning ved at se på dets militærstrategiske og politiske konsekvenser for Principatet.

Slagets militære konsekvenser

Augustus og dermed principatets magt blev holdt oppe af to magtgrupper, uden hvilke principatet ville miste stabilitet og gå under. De to magtgrupper var hæren og folket. Hæren var traditionelt den centrale magtbase for Augustus, en naturlig ting, da hans adoptivfar var Julius Cæsar. Men hæren var svær at kontrollere. Så sent som under borgerkrigene 44-30 f.Kr. ser man flere

eksempler på, at legionærerne kun var loyale, så længe de fik deres krav om penge og jord igennem⁴. Samtidigt viste borgerkrigene i al sin tydelighed, at kontrol med hærene var essentiel for enhver, der ville besidde magten. Men tiden omkring Varus-slaget var blevet en anden på mange måder: Augustus' magt var blevet legaliseret og fasttømret, men hæren skulle stadig tilfredsstilles, og det kunne primært gøres gennem lette, korte krige, hvor byttet var stort. Dette var ganske svært at kombinere med Augustus' udenrigspolitik og udvidelser af riget.

Var grænsen truet?

Et af de vigtigste spørgsmål man må tage stilling til er, om grænsen var truet. Flere antikke forfattere (Cassius Dio, Velleius Paterculus og Suetonius) forklarer nemlig Augustus' voldsomme indgreb, sindsbevægelse og slagets betydning, ved at sige, at grænsen var alvorligt truet. Dio siger, at folket og Augustus frygtede, at germanerne ville marchere mod Rom⁵. Suetonius nævner frykten for, at germanerne og pannoniernes (stammerne i det nuværende nordlige ex-jugoslavien) ville slå sig sammen og angribe Romerriget⁶.

Modstående side: Augustus(kejser 27 f.Kr.-14 e.Kr.). Cæsars adoptivson. Han tilkæmpede sig magten under borgerkrigene 44-31 f. Kr. Han indførte det såkaldte Principat efter republikkens kollaps. Principatet - efter Augustus' titel, Princeps senatus, senatets førstemand - var i princippet et diktatur, men der blev gjort meget for, at det skulle ligne et folkestyre. Kilde Zanker, P.: The Power of Images in the Age of Augustus. Ann Arbor 1988, p. 190.

Vell.Pat. sammenligner med kimbrernes og teutonernes indmarch, en begivenhed der stadig kunne få en romer til at blegne her ca. 100 år efter⁷. Med udgangspunkt i disse kildeoplysninger vil jeg undersøge, om grænsen virkelig var truet.

Man kan hurtigt eliminere flere af udsagnene. Det var meget usandsynligt, at Pannonierne og Germanerne skulle slå sig sammen. Pannonierne var udmærkede efter 3 års krig mod Tiberius, og deres lyst til at fortsætte kampen må have været meget lille. Rent praktisk var der også flere problemer. Hvordan skulle de, med mange hundrede kilometer mellem deres styrker, slå sig sammen? Det ville betyde, at mindst en af hærene skulle overlade deres eget land til romerne for at hjælpe modparten. Yderst usandsynligt. Kort sagt, man kan hurtigt affeje udsagnet om, at de to folk skulle slå sig sammen, selvom Arminius (den germaniske leder) uden tvivl har haft for tanke, at romerne allerede var engagerede i Pannonien.

For at følge op på Dio, kan man også hurtigt afvise en germansk march mod Rom. Al logisk militær-strategi ville tale imod det. Arminius skulle så forlade Germanien, rykke flere hundrede kilometer uden anden forsyning, end hvad landet kunne give, forcere de befæstede alpepas og kæmpe mod de samlede romerske hære. Igen kan det hurtigt fastslås, at denne mulighed ikke var tilstede. Germanerne havde slet ikke den militære infrastruktur og hærorganisation, der krævedes til noget sådant. Det betyder selvfølgelig ikke, at Dio's udtalelser skal afvises som usandheder. Den generelle opfattelse i folket kan jo stadig have været, at Rom var truet. Det må dog stå klart, at hærens ledelse, som havde det militære overblik, ikke kunne være i samme panik.

Vell. Pat. kan også hurtigt afvises. Kimbrerne og teutonerne havde angrebet en langt mindre stat, med en hel anden militærstruktur. Det var ikke længere muligt at

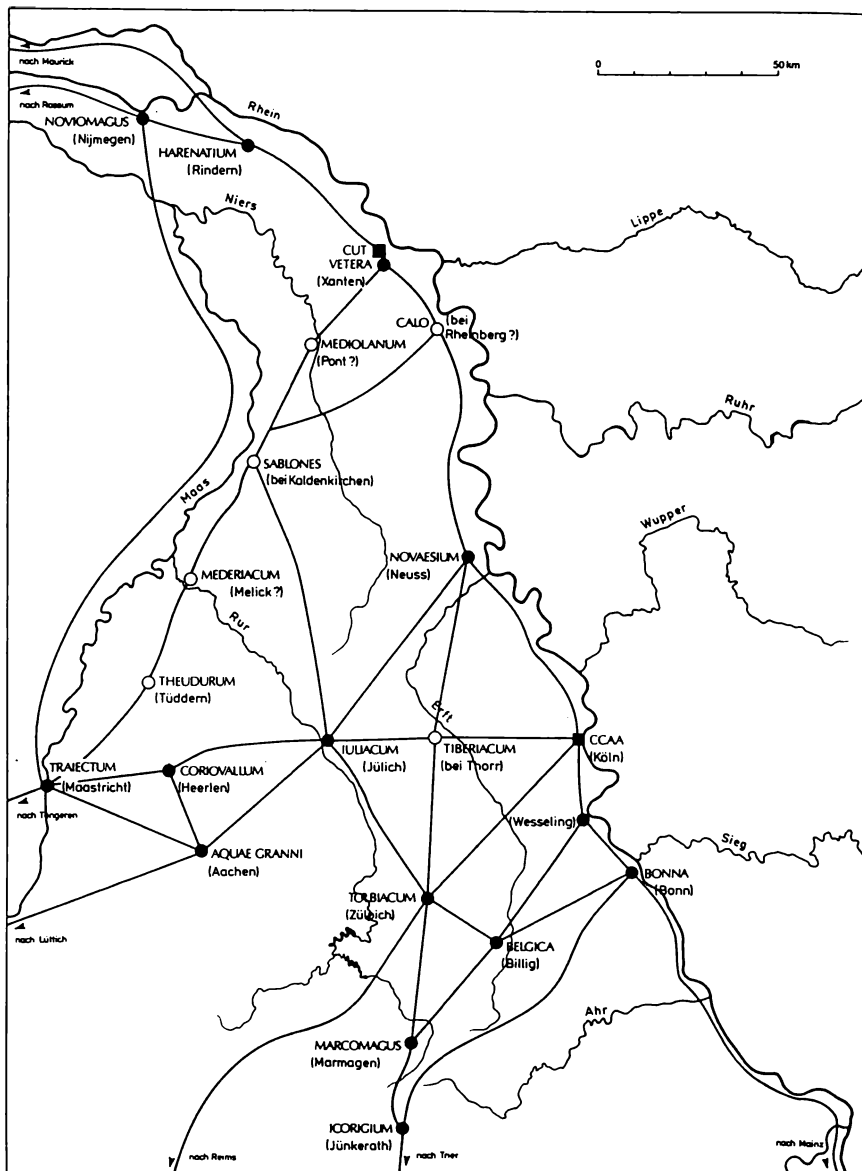
overløbe Romerriget: Det var simpelt hen for stort og for veletableret. Vell. Pat.'s sammenligning skal snarere ses som en overdrivelse for at forstørre Tiberius' sejr over germanerne.

Konkluderende kan man sige, at de to kilder der taler mest om den truede grænse, er svære at bruge i denne sammenhæng. Vell. Pat. på grund af hans næsten panegyriske hyldest til Tiberius, og Dio fordi han blot referer, at folket og Augustus så situationen således.

For at se, om grænsen var truet, må vi derfor i stedet se på Arminius' strategiske muligheder og Romernes forsvar. Arminius' sandsynlige mål var at 1. Spredte oprøret i Germanien. 2. Nedkæmpe romerske garnisoner i Germanien 3. Sikre Germaniens grænse ved at fostre oprør i Gallien og andre omliggende provinser, for dermed at skabe stødpudestater (Målene er sat i rækkefølge af vigtighed). Man skal altid huske, at germanernes hovedmål ikke var at angribe og ødelægge den romerske stat, men at sikre deres frihed. Først når dette mål var sikret, kunne de begynde at angribe Romerriget.

Hvilke muligheder havde Arminius så? Oprøret var allerede i gang med at sprede sig p.g.a. Varusnederlaget, og ved at slå romerne ud af Germanien ville det brede sig endnu mere. Det vil sige, at Arminius' bedste mulighed for at opfylde hovedmålet var at reducere de romerske fæstninger i Germanien, kort sagt mål nr. 2. Det er desuden klart, at han ikke kunne rykke mod de romerske provinser med et antal garnisoner i ryggen. Vi har mange arkæologiske og enkelte skriftlige kilder til at støtte os i, at der var et større antal garnisoner i Germanien⁸. Desuden var Varus tilmed blevet lokket af den tilsyneladende fred til at lægge sine soldater ud i mindre garnisoner⁹.

Arminius havde virkelig kun én mulighed for at følge op på sin sejr. På dette tidspunkt var det meget svært for "barbar-

Kort over provinserne Germania superior og Germania Inferior med det romerske vejnet. Fyldte firkanter er romerske kolonier. Fyldte cirkler er kendte beboelser. Tomme cirkler er beboelser hvis præcise placering ikke er kendt. Kilde; Horn, H.G.: Die Römer in Nordrhein-Westfalen, Stuttgart 1987, p.43.

er" at indtage befæstede lejre og forter. Der var to måder, storm eller udsultning. En storm var reelt umulig, da forholdene uden krigsmaskiner eller en disciplineret hær ville medføre betydelige tab. Fordelen ved stormen var naturligvis, at den kun kostede lidt tid. Udsultningen, ofte kombineret med mindre angreb, var teoretisk set ufejlbart. På et eller andet tidspunkt måtte garnisonen overgive sig, men det tog tid, megen tid. Og tid havde germanerne ikke, hvis de skulle nå at rykke mod provinserne. Dio fortæller, i sin beskrivelse af slagets efterspil, at germanerne først prøvede at storme forterne, men led uacceptable tab¹⁰. Snart måtte de indse, at de måtte bruge udsultningsmetoden. Igen har Arminius reelt ikke haft valgmuligheder. Han måtte angribe garnisonerne, og han måtte gøre det på en tidskrævende måde.

Inden jeg går videre med at se på, hvordan Arminius kunne nå sit tredje mål, vil jeg se på, hvad romerne havde gjort i den tid, Arminius havde været tvunget til at bruge. Heldigvis var oprøret i Pannonien nyligt blevet slået ned, hvilket frigjorde en stor del af Tiberius' 15 legioner¹¹. Romerne gik straks igang med deres forholdsregler, ved nyheden om nederlaget¹². Alpepassene ville hurtigt blive besat, godt nok har vi ingen kilder til dette, men alt andet ville være usandsynligt. De to tilbageværende legioner, ved Novaesium og Vetera (se kort), støttet af Rhinflåden begyndte at sikre Rhinen mod en overgang¹³. Disse ville senere blive støttet af et ukendt antal legioner (ca. 1-2), rejst af Augustus fra frigivne slaver og lignende. Disse var på vej og ville nå dem inden Arminius kunne være klar¹⁴. En legion fra Spanien var også på vej¹⁵. Det er dog ikke sandsynligt, at den ville været kommet frem til tiden. Tiberius lagde garnisoner i Pannonien, der skulle stampe resterne af oprøret ud, og marcherede mod Gallien med resten¹⁶. Hvis vi regner med, at 5 legioner blev i Pannonien¹⁷, er der stadig

tale om en styrke af 10 veteranlegioner (muligvis reduceret i størrelse på grund af krigen). Tiberius ville nå Vetera kort tid efter, at Arminius var klar¹⁸. Det er desuden usandsynligt, at romerne ikke har brugt tiden til at rasle med sablerne i provinserne, til at tage ekstra gidsler, og generelt til at prøve at sikre sig mod oprør.

Hvilke muligheder havde Germanerne så, efter at de havde reduceret forterne i Germanien? De kunne ikke rykke mod syd, dertil var alpepassene for svære at komme over, besatte og befæstede som de var. Spørgsmålet rejser sig så, om de kunne rykke mod vest. Det fremgår af kilderne, at det var hvad Augustus frygtede og gjorde mest for at undgå¹⁹. Arminius kunne rykke mod Germania Inferior og Superior, og opfordre til oprør i Gallien, d.v.s. opfylde hans 3. mål. Det var dog ikke sandsynligt. Situationen er ganske klar, Arminius skulle rykke mod en befæstet Rhin, der ville være svært at komme over. Oprøret i Gallien var ikke længere sandsynligt, romerne havde haft god tid til at forberede sig, og en stor hær var blevet flyttet til provinsen, klar til modangreb. Kun hvis Arminius kunne fremvise en stor sejr, ville sandsynligheden blive relevant. Denne store sejr ville bestemt ikke komme ved at prøve at forcere en befæstet Rhingrænse. Germanerne ville være mere interesseret i at forberede sig på Tiberius' uundgåelige modangreb. Det strategiske initiativ var dermed overgået til romerne. Germanernes mål ville nu være at konsolidere og sprede oprøret i Germanien.

Min konklusion er klar: Grænsen var - på trods af kildernes udtalelser - på intet tidspunkt truet. Jeg mener endog, at sandsynligheden for at en trussel kunne opstå var meget lille, og den romerske militære ledelse kan ikke seriøst have frygtet det. Germanerne kunne ikke gøre andet, end de gjorde, og romernes modspil var da også det eneste logiske. Tilmed kan man undre

sig over, at romerne rejste nye "nødlegioner" for at sikre grænseforsvaret, det forekommer ganske unødvendigt. Tiberius' hær og de allerede tilstedeværende legioner var mere end nok.

Soldatermanglen

Mandskabs-problemet er især blevet brugt af mange moderne forfattere for at forklare, hvorfor nederlaget var så stor en katastrofe, som kilderne gjorde den til²⁰. Hovedtesen er, at tabet af de tre legioner, plus et tilsvarende antal hjælpetropper kombineret med tabene i Pannonien, skulle betyde at romerne snart ikke ville have soldater - nok²¹. Men er dette nu også plausibelt? Beviserne for tesen hentes hos Suetonius og Dio. Hos Suetonius er der en kort bemærkning lydende på, at Augustus var tvunget til at indkalde frigivne slaver for at besætte Rhingrænsen efter nederlaget, ikke mere²². Hovedkilden er Dio, der bruger megen plads på at forklare, hvilke forholdsregler Augustus foretog for at få soldater nok. Han siger tilmed direkte, at "Der var ikke et nævneværdigt antal borgere i den militærduelige alder tilbage, og de brugbare allierede styrker havde lidt svært"²³. Dio kan næsten ikke sige det tydeligere. Desværre nævner ingen af de andre kilder noget om problemet. Bemærk således, at det faktisk kun er Dio, der direkte siger, at Augustus mangler tropper, Suetonius konstaterer jo bare, at Augustus tager frigivne slaver ind som soldater, hvad flere hærførere jo havde gjort før²⁴. Dermed er det faktisk kun én kilde, der entydigt siger, at riget mangler tropper. Derfor må vi igen se på begivenhederne for at be- eller afkræfte Dio's udsagn. Hvad taler for, at Rom manglede tropper? Dio's udsagn først og fremmest. Et udsagn fra en mand, der fortæller, at Augustus var bange for, at Rom var i fare for at blive angrebet²⁵ - hvad han accepterer uden kommentarer. Denne Dio's accept af noget militært komplet usandsynligt bibringer os

let opfattelsen, at hans viden om den militære situation blev hentet fra andre kilder. Sentensen om manglen på tropper optræder i naturlig forlængelse af hans beskrivelse af Augustus' handlinger. Kort sagt, ud fra disse har han - meget logisk for en lægmand - konkluderet eller hørt, at riget manglede tropper. Suetonius nævner kun, at Augustus var tvunget til at indkalde frigivne slaver for at holde Rhingrænsen. Det vil sige, at begge kilder leder direkte tilbage til Augustus' handlinger, som faktisk bærer hele bevisbyrden for en soldatermangel.

Hvilke begivenheder er der så imod en mangel? Først og fremmest er der nedkæmpningen af oprøret i Pannonien. Vi får at vide flere steder, at Tiberius har ført en længere, hård krig i Dalmatien og Pannonien i spidsen for 15 legioner og et tilsvarende antal hjælpetropper²⁶. Af disse tropper må mange være blevet frigjort. Modargumentet har ofte været, at disse legioner var udmattede og stærkt svækkede p.g.a. kampene, men er dette plausibelt, når vi hører, at Tiberius afslog hjælp fra de østlige legioner, med den begrundelse, at det var upraktisk at have så mange tropper på et sted²⁷? Det er ikke holdningen fra en hærfører, der mangler soldater. Besættelsen af Rhingrænsen giver også et billede af tilstrækkelige troppstyrker. Hæren var jo kraftig nok til - uden Tiberius' tropper og legionen fra Spanien - at holde Arminius fra overhovedet at prøve at forcere Rhinen. Vi ser også, at Tiberius, selv iberegnet tropper til Pannoniens garnisonen, tab, hjemsendelser, etc, har en hær, der er stor nok til næsten omgæden (strategisk set) at rykke ind i Germanien og hærge. 6 år senere hører vi om Germanicus, at han, efter at have sendt 4 legioner væk, angriber med 4 legioner, hjælpetropper og en stor flåde, samtidigt med at grænsen holdes²⁸!

Hvordan kan dette hurtige og kraftfulde svar på Varusslaget stemme overens med en soldatermangel, når man påtænker, at

der ikke har været større krige eller tab længe, (udover Lollius i 15 f.Kr. og tab i Pannonien), og at Imperiets rekrutteringsområde var større end nogensinde? Billedet, begivenhederne skaber, er ikke ét af en hårdt presset hær bestående af nye rekrutter og frigivne, som helst vil undgå tab. 2 af de tabte legioner genrejstes jo tilmed hurtigt efter²⁹. Der kan ikke herske tvivl om, at Rom omgående efter Varusnederlaget, fortsatte den strategiske offensiv mod Germanien, dog ikke længere med erobring for øje. I tilfælde af soldatermangel ville man have adopteret en defensiv politik og søgt at spare tropper.

Sammenfattende betyder det, at flere begivenheder taler imod Dio; eller rettere mod Augustus' handlinger, som Dio refererer. Det eneste indicium for en mandskabsmangel er netop hans handlinger. Konklusionen må således være, at analysen ikke giver et indtryk af en soldatermangel. Dette rejser dog et vigtigt spørgsmål. Hvordan forklarer vi Augustus' handlinger, som virker helt ude af tråd med situationen? Jeg vil behandle dette spørgsmål mere indgående i det nedenstående.

Hærens indstilling

Hvordan så hæren på Varus-slaget og Germanienspolitikken? Hvilken opfattelse havde den af situationen, og hvilke mål havde den?

Augustus havde altid været afhængig af hærens støtte, og den var stadig hans vigtigste magtbase. Faktisk var hærens betydning for opadgående i takt med, at folkets var for nedadgående. Hæren var dog ikke loyal uden grund, den solgte sig til højstbydende - det havde borgerkrigene tydeligt vist. Man kunne ikke tilbyde den hvad som helst, og det var ofte en form for symbiose. Kejseren søgte at få så meget ud af hæren som muligt, samtidigt med, at han forsøgte at undgå mytteri. Omvendt søgte hæren at få mest muligt ud af Augustus uden at skulle kæmpe for kraftigt. Det er i denne sammenhæng, vi

skal se på Varusslaget betydning for hærens indstilling.

Først må vi kort formulere hærens mål, som var relativt enkle og logiske. Der skulle føres krige med jævne mellemrum, så der kunne tages krigsbytte. Krigene skulle helst være lette, og med megen bytte, som kunne fordeles mellem hærføreren og soldaterne. Bytte var jo stadig en stor del af lønnen. Disse krige ville også give ære og position til hærførerne. Tab af soldater, eller dårlige odds skulle helst undgås. Disse mål må siges at være så naturlige, at enhver samtidig hær kunne slutte op herom. Der ville naturligvis ikke være megen mening i at være professionel soldat, hvis man ikke fik en ordentlig løn og en god chance for at overleve.

Krigen i Germanien opfyldte ingen af disse mål. Godt nok var der megen krig, men det var mod en kraftigt kæmpende modstander, der havde særdeles lidt krigsbytte. Germanerne var på et så lavt civiliseringsniveau, at de ikke producerede særligt meget, og grundet manglen på byer var byttet aldrig koncentreret. Germaniensfelttoget var altså et svært felttog, og tabene ville være høje, men udbyttet lavt. Det kunne simpelt hen ikke betale sig at føre krig i Germanien. Der var ingen økonomisk vinding i det. Synspunktet støttes også af Tacitus, som siger, at der ingen grund var til at kæmpe i Germanien³⁰; dette har ikke ligget langt fra hærens indstilling. Som nævnt var Kejser/Hær-forholdet en form for symbiose, og det ser vi da også i Germaniensfelttoget. Augustus ville have Germanien -

Modstående side; Tiberius (kejser 14-37 e.Kr.) Augustus' adoptiv søn og Roms anden kejser. Han markerede sig gennem en brilliant militærkarriere. Sålædes førte han de romerske hære til sejr i Pannonien (12-9 f.Kr.), Germanien (9-7 f.Kr. og 4-6 e.Kr.), Pannonien og Illyrien (6-9 e.Kr.) og endeligt Germanien (9-12 e.Kr.). For Tiberius banede Varusslaget vejen til tronen. Kilde: Kornemann, E.: Tiberius, Stuttgart 1960, p.1.

sandsynligvis primært af prestige-grunde og for, gennem oprettelse af en stødpudezone, at fjerne eller minimere en latent trussel. Så længe tabene blev holdt inde for en vis grænse, kunne han stadig trumfe sin politik igennem. Varus-nederlaget var dog for meget. 3 legioner var uacceptable tab, og selve pacificeringsprocessen af Germanien var blevet sat år tilbage. Der var kun udsigt til endnu en blodig pacificering uden større økonomisk vinding.

Min tolkning siger så, at hæren logisk set, med støtte i begivenhederne, ikke ville være med længere. Augustus gjorde det eneste mulige. Selve erobringen af Germanien blev indstillet, og man begyndte at befæste grænsen. Prestigetabet for Augustus betød naturligvis, at germanerne skulle straffes og sættes på plads. Det passede glimrende ind i den nye strategi. Romerne gik over til at "raide" ind i Germanien. Denne type felttog ville være langt mere i Hærens smag. Mindre plyndrende og hær-gende kolonner, der var væk, før germanerne kunne samle deres tropper. Prestigen og byttet til hæren blev dermed vundet langt billigere og uden større farer.

Det er selvfølgelig umuligt at bevise, at Augustus blev tvunget af hæren til at standse erobringen af Germanien, men flere ting taler for det. Eftersom politikken ændrer sig i direkte forlængelse af Varusslaget, må det følge naturligt, at slaget var katalysatoren. Tabet af mænd kunne det, som tidligere påvist, ikke være. Man kunne forestille sig et pres fra folket, men det er lidet sandsynligt. Folket må have opfattet enhver erobring af nyt terræn - og specielt erobringen af Germanien - som noget positivt. Til gengæld synes det ganske sandsynligt at hæren, indirekte eller direkte, har modsat sig denne. Pacificeringen af Germanien måtte vente: Det var ikke i hærens interesse på det tidspunkt. Hærens modvilje er desuden en af de få faktorer, der havde indflydelse og styrke nok styrke til at ændre Germani-

enspolitikken. Det er vigtigt at huske, at indstillingen af erobringen måtte have haft vægtige grunde. Felttoget var blevet forberedt i mange år, lejre var bygget, forsyninger brugt, planer lagt, osv. Man opgiver ikke bare mange års arbejde, og tilmed med et stort prestigetab indbygget. Augustus skulle virkelig have været presset. Jeg ser hærens utilfredshed som den mest sandsynlige grund. I 14 e.Kr., hvor det første større soldateroprør i lang tid finder sted, ser man et tydeligt eksempel på hærens voksende vilje til at hævde sig. Augustus ville undgå en sådan situation for enhver pris.

Konkluderende kan man sige, at Varus-nederlaget indirekte var hovedårsagen til at erobringen af Germanien blev indstillet. Til gengæld skal den direkte grund nok findes primært i Hærens uvilje og modstand overfor krigen. Praktiske som romerne jo altid var, kunne erobringen simpelt hen ikke betale sig for hæren. Det må være klart, at en så stor og magtfuld faktor som hæren var, ikke kunne stå passivt til, når dens interesser ikke blev plejet.

Slagets politiske konsekvenser

Som ung havde Augustus kæmpet sig vej op i politikens verden, først som demagog og senere som leder af hærene. Folket, og her tales primært om Roms plebs, havde tidligere under borgerkrigene været politisk altafgørende. Plebejerne bestod af de lavere sociale klasser, hvis primære mål var den daglige overlevelse. Deres betydning opstod i kraft af deres store mængde, og deres mulighed for at lave uro og optøjer. Gennem hele sin karriere benyttede Augustus sig ofte af sit gode forhold til folket, og hans propaganda var et eksempel til efterfølgelse. Det var meget vigtigt at holde plebs rolig og loyal, bl.a. gennem uddeling af brød og gladiatorampe (brød og skuespil), specielt da politiske modstandere ville udnytte enhver svaghed i Augustus' greb om folket. Jo mindre magt Augustus baserede på fol-

ket, desto mere skulle han hente fra hæren for at opretholde sin magtposition. Hvis folkets støtte blev rystet, ville det give hæren for stor betydning, en situation man helst skulle undgå.

Prestigetabet

Ikke alle slagets konsekvenser var militære. Suetonius og Tacitus omtaler direkte prestigetabet, og behovet for hævn³¹. De resterende kilder giver dette indtryk, uden af beskæftige sig specielt med problemet. I hvert fald er det klart, at det har spillet en reel rolle. Som Princeps i det romerske rige, var Roms slag og erobringer set som handlinger, der ledte direkte tilbage til Augustus. På en måde var det ham, der førte krigen, skønt det naturligvis var hærførerne der gav ordrene. Således har vi flere eksempler på, at kilderne siger, at Augustus vandt et givent slag, selvom den rent praktiske udførelse var Agrippa's³². Dermed følger også, at ikke bare sejre var hans, men også nederlagene.

Prestige var altid tæt knyttet til det lidt udefinerbare begreb Dignitas, en af de centrale romerske dyder. Dignitas er svært at definere, men enkelt sagt er det en persons ære og anseelse, samt respekt fra samfundet. Nederlaget krænkede netop derfor også Augustus' personlige ære, hans Dignitas. Som bekendt havde han altid forsøgt at fremme de gamle romerske dyder, og derfor var nederlaget specielt et problem for ham. Han skulle jo gerne fremstå som den fysiske manifestation af dyderne. Vi har også tidligere set, hvor stor vægt han tillagde dyderne, f. eks. da han sender sin datter i eksil, på grund af hendes udsvævende liv (2 f. Kr.). Inden jeg analyserer begivenhederne, vil jeg pointere, at det kun er prestige og Dignitas i folkets øjne, jeg ser på. Det er klart at Augustus' prestige også er dalet hos rigets allierede og i provinserne, men deres indtryk følger nøje folkets, og de samme forhold gælder i store træk.

Det kan hurtigt slås fast, at nederlaget, politisk set, var et hårdt slag for Augustus. Det var det største nederlag siden Carrhae (53 f.Kr.), og desuden blev 3 legionsørne tabt. Det var umuligt at skjule eller bagatellisere nederlaget, da et antal soldater havde overlevet katastrofen³³, og rygten må have bredt sig hurtigt. Derfor stod kun tilbage at forsøge at minimere prestigetabet, og genvinde sin ære.

Propaganda-apparatet gik omgående igang. Først og fremmest skulle en syndebug findes. Varus var naturligvis et perfekt mål, som tilmed ikke kunne svare for sig. Noget af ansvaret skulle lægges på hans skuldre, hvad man også tydeligt ser i kilderne. Ikke det hele, for dét ville falde tilbage på Augustus, der jo havde udnævnt ham. Dio, der har en detaljeret gennemgang af slaget³⁴, giver indtrykket af en mand, der skulle have holdt sig til en civil stilling eller være blevet i Syrien som statholder. Varus' dispositioner referes neutralt, men billedet er klart, da mange af dem er ukloge. Vell. Pat. gør ham til en grisk statholder, der har liden forstand på militær³⁵. Tacitus kommer ikke nærmere ind på sagen. Augustus selv hjælper propagandaen gennem sit berømte citat³⁶, der klart giver det indtryk, at det var Varus, der smed legionerne væk. Augustus står som personen, der har overdraget ansvaret for sine "børn", og Varus som den, der har misbrugt tilliden. Kort sagt bliver slaget gjort til en personsag, så det ikke længere var Augustus, der stod med den fulde skyld. Naturligvis kan kilderne have ret i, at Varus virkelig ikke var en god militærmand, og dette støttes også i et vist omfang af hans dispositioner - men det gør ham faktisk bare til en bedre syndebug! Et andet indicium for, at Augustus bevidst hænger Varus ud er, at udhængningen i høj grad ligner dén, der fandt sted under den sidste lignende situation, nemlig Lollius' tab af en legion i 15 f.Kr. Dengang blev Lollius også gjort til syndebug på trods af, at han havde et ud-

mærket ry som feltherre³⁷. Desuden er fremgangsmåden meget logisk, og som nogle sikkert vil påstå, meget populær (den kan også ofte opleves i det moderne politiske liv).

Hævn (*Vindicta*) var den anden klassiske måde at genvinde ære og prestige. Det fremgår også tydeligt af kilderne, Tacitus og Dio³⁸, at der forventedes en eller anden form for hævn. Tacitus nævner under hans germanerkrige, at hævnen som en naturlig ting automatisk ville komme³⁹. Vi ser da også klare spor i de faktiske begivenheder. Tiberius sendes næsten omgående ind i Germanien på strejftogt. Senere følges det op af Germanicus' togter ind i Germanien. Germanerne skal tilføjes nederlag: Ikke nødvendigvis vigtige militære nederlag, men nok til at genvinde frygten og respekten for Roms hære. Hæren havde naturligvis også noget at genvinde (ære og prestige), men det vil jeg ikke komme nærmere ind på. Det er betegnende for det store tab af prestige, at Tiberius, som Augustus' efterfølger, på en måde overtager prestigetabet, og han genvinder det først, da de sidste legionsørne (legionernes felttegn betød utroligt meget, og deres tab var en enorm skam for hæren) er bragt tilbage til Riget⁴⁰. Generelt er det svært at debattere begrebet hævn, da denne var så indgroet i det romerske samfund og gennemdiskuteret i vores. Jeg vil nøjes med at fastslå, at det var en af hovedmetoderne, Augustus brugte for at genvinde sin prestige og *Dignitas*.

Konkluderende kan man sige, at slaget må have været et alvorligt angreb på Augustus' prestige og *Dignitas*, når man ser på, hvor meget der skulle til for at genvinde eller reducere tabet. Faktisk et så stort tab, at først Tiberius når en tilfredsstillende oprejsning.

Pax Augusta

Jeg har valgt at se specielt på undermineringen af Pax Augusta-begrebet, da dette var

ét af de vigtigste punkter i hans propaganda over for folket, ét af de væsentligste elementer i skabelsen af herskerbilledet, og nok det, der blev skæmmet mest.

Der er skrevet lange bøger om Augustus' propaganda, hans midler og hvilket image han gerne ville skabe i befolkningen. Der skulle skabes et image af Augustus som fredsskaber i et rige uden (betydelige) krige. Folket var træt af årtiers krige og handlen måtte forstærkes. Alt blev gjort for at indbygge dette begreb i samtidens bevidsthed. Monumenter blev bygget, gamle skikke blev genindført som f. eks lukningen af Janus-templets døre, etc.⁴¹. Faktisk var en meget stor del af hans berømte bygningsprogram lagt an på at fremme fredsbegrebet. Men det var svært at opretholde fredsbegrebet, når der blev ført krige hele tiden, på trods af deres mindre størrelse. Der skulle ikke meget til at ryste "freden". Lollius-nederlaget i 15 f.Kr. var en trussel om, hvad der kunne komme. Dette nederlag blev dysset ned, og Lollius blev hængt ud, men det var stadig en plet på freden. Indtil 6 e.Kr. lykkedes det Augustus at undgå større nederlag, og krigene mindskedes i omfang. Så kom Pannoniensoprøret i 6 e.Kr. Efter 3 års lange kampe nær Roms grænser blev oprøret slået ned. Pax begyndte her for alvor at smuldre i kanten. Få dage efter oprøret var slået ned, kom så meldingen om Varus-nederlaget. Billedet af et stærkt Rom og en stærk kejser krakelerede, og Augustus måtte gribe voldsomt ind for at undgå oprør og uroligheder i Rom⁴². Soldater blev sendt i gaderne, og befolkningen manet til ro og orden. De politiske konsekvenser må have været alvorlige, da et af hovedpunkterne i hans udenrigspolitik blev rystet så kraftigt. Hvordan kunne han tale om fred, når riget var involveret i alvorlige kampe i flere år, og når Rom tilmed tabte en stor hær? Skaden var faktisk så stor, at den formodentlig har været uoprettelig på kort sigt. Når Augustus i sin *Res Gestae*

(Augustus' testamente, opsat ved sit mausoleum) taler om freden han indførte⁴³, kan der ikke have været mange, der troede på ham⁴⁴. Det var kun fem år efter det største nederlag i 2 generationer. Prestigetabet var så meget desto større, da han havde investeret så meget i den proklamerede fred. Det må være klart, at han også havde mistet megen tillid i befolkningen. Tilliden måtte genvindes. Desuden var hele hans propaganda som sådan blevet skadet. Når man først har eksempler på, at statslederen har haft uret eller løjet, ja så stoler man naturligvis mindre på al anden propaganda. En foreløbig konklusion må være, at på dette område ramte slaget særligt hårdt og skabte måske uoprettelig skade for Principatet som

institution. Augustus havde simpelt hen ikke tid nok til at genoprette Pax-ideen fuldstændig inden sin død.

Oprørstruslen

Det ses hurtigt ud fra ovenstående, at truslen fra den oprørte befolkning må have været stor. Augustus' prestige, ære og dermed magt over folket var alvorligt rystet. En situation, der nemt kunne udnyttes af politiske modstandere til at forsøge et kup. Muligheden for et oprør i Rom var stor, og kilderne støtter da også denne opfattelse. Dio, blandt andre, nævner at Augustus sendte soldater ud i gaderne for at undgå oprør eller uroligheder⁴⁵. For Augustus har den militære situation ikke

En romersk officer, M.Caelius' gravsten, dræbt ved Varusslaget. Stenen er fundet ved Vetera. Efter borgerkrigene bestod den romerske hær af 28 legioner på hver 5000 mand. Denne professionelle hær var støttet af allierede hjælpetropper (kaldet auxilia) af ukendt antal, men omtrent i forholdet 1:1. Legionerne bestod primært af fodfolk med et lille antal beredne spejdere. De romerske lydstaten stillede med både kavalleri og fodfolk. Hæren var fuldt professionel, med 20 års tjenestetid for legionærer, og 25 år for auxiliær-tropperne. Horn, H.G.: op.cit., p.43.

været den, der krævede hurtigst aktion, men den civile, og denne prioritering er yderst vigtig at bemærke⁴⁶.

Et evt. oprør, udsprunget af utilfredshed med regimet, skulle undgås - men helst så ubemærket som muligt. Han kunne sætte prætorianerne⁴⁷ og by-kohorterne⁴⁸ ind, men det ville skade ham politisk. Pater Patriae, landsfaderen, satte simpelt hen ikke tropper ind mod sit eget folk. Han ville miste enhver støtte fra folket, hvilket ville bringe magtvægtskålen ud af balance. Hæren ville få alt for megen magt. Men situationen var alvorlig, og krævede en indsats. Her er det så, at min tolkning af Dio kommer ind. Dio nævner nemlig, at Augustus indfører krigstilstand samt strenge straffe overfor folk, der ikke meldte sig til de nye styrker, han ville opstille til forsvar mod germanerne⁴⁹. Tilmed organiserer han også en bymilit⁵⁰. Dio's fejlagtige konklusion er, at det er på grund af troppemanglen og den overhængende fare for Rom. Som tidligere påvist, var der ingen soldatermangel trods samtidige og moderne postulater, og en march på Rom var udelukket. Billedet af Augustus, der river sig i tøjet, dunker hovedet mod dørkarmen og lader skægget stå i flere måneder⁵¹, passer ikke til manden, der har drevet politik siden han var helt ung. Der må ligge en grund bag hans handlinger.

Grunden kan hurtigt indkredses, når man netop har for øje, at det primære problem for Augustus var i Rom, og ikke ved grænserne. Problemet er logisk: Det militært værste tænkelige (men usandsynlige) var, at Rom mistede et par provinser, og det ville vare lang tid - i hvert fald flere måneder, ja måske år - inden det kom så vidt. Muligheden for at genvinde disse ville desuden være god. Derimod var den civile fare meget tættere på, og faren var netop størst i den korte tid efter Varusnederlaget.

Det var hér modstanderne ville gribe ind, hvor sindene var varmest. Augustus var

gennem nederlaget blevet yderst sårbar, og plebs i Rom var utilfreds. Der var mange politiske fjender, som ville kunne udnytte situationen til at få folket til at gøre oprør eller til at skabe uroligheder. Der må have været en klar fare for oprør eller uroligheder. Kort sagt, problemet var i Rom og krævede hastig og drastisk handling.

Augustus' geni-streg ligger så i hans evne til at skabe et anderledes billede af situationen, end virkeligheden foreskrev. Omgående reagerer han, som om en vældig katastrofe er indtruffet: at germanerne er på vej til Rom, at der eksisterer en soldatermangel, som forværre situationen. Hvis Augustus prøvede at dysse nederlaget ned, ville det kun hjælpe de politiske modstandere. Rygtet om nederlaget ville kun blive mere alvorligt, for hvorfor skulle Princeps ellers dysse det ned? Augustus, som den drevne politiker han var, indså at han kunne dreje folkets vrede og angst i en anden retning, og dermed afvæbne hans politiske modstandere. Samtidig havde hans opposition hjulpet ham, da de sandsynligvis søgte at gøre nederlaget større end det var. Hans handlinger giver folket et bevidst forkert billede af situationen. Og hvorfor skulle de ikke tro på dette? Hvad de ser er jo Princeps, Pater Patriae, der opfører sig, som om barbarerne står uden for murene. Gennem oprettelsen af en bymilit skaber han både ro og orden i byen, men skubber samtidig til den navnkundige romerske frygt for Germanerne. Dette støttes også af kilderne, specielt af Vell. Pat.⁵². En ydre fjende skaber intern fred. Ved at få folket til at frygte den ydre fjende, og få dem til at tro, at de var i fare, fjernede han opmærksomheden fra sit styres uheld, nemlig et sørgeligt nederlag til barbarerne. Han fik dem til at stå bag ham i rigets krisesituation. Desuden kunne han, efter at have fået plebs til at tro, at de var i fare, optræde som folkets frelser, når situationen var vendt (hvilket nemt kunne gøres). Han kunne dermed vende stemningen

fra utilfredshed til taknemmelighed. Folket, som jo ingen militær viden havde, ville jo være relativt nemt at overbevise. De ser eller hører naturligvis om Princeps' handlinger, og skaber et situationsbillede heraf. Det er formodentlig også denne opfattelse der ligger til grund for Dio's opfattelse. Dermed kunne en stor del af Augustus' prestige og ære genvindes. Dio's beskrivelser af Augustus forholdsregler bevæger sig så dermed fra at være uforståelige og ulogiske til at give god mening. Augustus havde ikke holdt sig på magten i så mange år ved at optræde ulogisk og situationsfjern. Jeg vil anse min teori for langt mere sandsynlig, og det ville også sætte Dio i sin mere vante position som en ganske troværdig kilde. Det argument der oftest er blevet brugt til at forklare Augustus' handlinger er, at han var blevet en gammel mand, hvis åndsevner var ved at svigte⁵³. Men hvor ligger andre beviser for dette end netop i disse handlinger? Det følger automatisk, at en påstand, hvis eneste bevis er den situation, den testes på, har et alvorligt problem. Til gengæld er der flere ting, der taler for, at han endnu ikke var blevet gammel af sind. Ingen af kilderne nævner noget om det. Særligt kunne man forvente, at Suetonius ville have nævnt det. Der er desuden intet, der taler for, at han ikke kunne klare statssagerne. Og endelig forklarer min teori om Dio hans handlinger på en enkel og logisk vis. Jeg mener således ikke, at der er grund til at tro, at han var blevet senil. Hvis han var, ville hans rådgivere sandsynligvis have overtaget ledelsen i et eller andet omfang. De ville ikke have accepteret vilde, ulogiske handlinger til skade for deres egen position. Vi hører desuden også, at Tiberius kom til Rom og for at konferere med ham. Tiberius ville utvivlsomt have grebet ind, hvis Augustus' evner svigtede.

For at resumere har jeg fastslået, at der set i lyset af 3 års krig i Pannonien, var en reel mulighed for et oprør i Rom, som

sandsynligvis var Augustus' hovedproblem. Det er dog vigtigt at se disse resultater i den korrekte politiske kontekst. I sig selv var det alvorligt nok, men kombinationen af Pannonienkrigen og den tvivlsomme arvefølge må have været yderst alvorlig. Oprøret blev undgået på ekspertvis, og det lykkedes Augustus at vende situationen til egen fordel.

Konklusion

Hvilken betydning havde Varusslaget så for Principatet? Var det en katastrofe? Der er flere elementer i svaret. Militært set viser min analyse, at en komplet revurdering af slaget er på sin plads. Alle moderne fremstillinger, opslagsværker og specialværker nævner, at slaget var en militær katastrofe for romerne, og at det betød slutningen på erobringen af Germanien. Flere har set slaget som værende slutningen på Roms ekspansion⁵⁴. Mine argumenter punkterer flere af hovedmyterne om slaget. Det er usandsynligt, at grænsen var truet. Det er usandsynligt, at der eksisterede mandskabsproblemer i den romerske hær. Næsten alle begivenheder taler imod det, og indiciet for det er usikkert.

Tilmed mener jeg at kunne påvise, at Augustus' handlinger havde et helt andet formål, og at et falsk billede bevidst blev søgt skabt overfor folket. Derudover har jeg berørt slagets betydning for hæren, hvor det påvistes, at indstillingen af erobringen sandsynligvis er hærens værk, altså ikke en direkte funktion af Varusnederlaget. Slaget må ses i et helt nyt lys, og det billede kilderne danner, viser sig ikke at være korrekt. Riget var på intet tidspunkt truet eller i fare. Det er simpelt hen utroværdigt. Slagets vigtigste militære betydning ligger i, at Germaniens-politikken blev ændret, men det kan umuligt ses som en katastrofe, i andet end prestigemæssig henseende.

Derfor må det konkluderes, at slaget militærstrategisk set ikke var en katastrofe

for Rom. Interessant er det iøvrigt at bemærke, at Varusslaget og romernes efterfølgende kampe i Germanien normalt omtales som værende mere vigtige end Pannonien/Dalmatien-krigen. Denne står efter min analyse som langt mere alvorlig. Det var en lang, hård krig, mod store, veltrænede hære med indsigt i romerske forhold. Den krævede langt flere tropper, og strategisk set var den langt vigtigere. Hvis Pannonierne vandt, ville landruten til Grækenland og Østen være lukket, hvilket ville være yderst alvorligt. Samtidig ville der være en stor, krigerisk stat lige op af Italiens grænse. Det må stå klart, at denne krig langt overskyggede Varus' nederlag og de efterfølgende hævntogter - militært set.

Et andet billede tegner sig, når man ser på slagets betydning for folket. Kraftige forholdsregler måtte tages i brug, og meget af Augustus' energi måtte anvendes på blot at holde folket i ro. Den personlige fornærmelse og tabet af prestige var alvorligt, specielt på længere sigt. Vi ser også et hårdt slag mod elementer i Augustus' propaganda. Men begivenhederne viste, at Augustus gennem sine store politiske evner var i stand til at holde folket i ro, og at genvinde store dele af sin prestige og Dignitas.

Til gengæld ser det ud til, at han ikke var i stand til fuldstændigt at genoprette situationen. Der må utvivlsomt være kommet et kraftigt hak i folkets opfattelse af Augustus. Vi ser jo netop også, at Tiberius må føre Germanienkrigen videre for at genvinde kejserfamiliens ære. Politisk set, i forhold til folket, må nederlaget siges at have været meget nær katastrofalt. Kun Augustus' hurtige, bevidst forvrængende og illusionsskabende handlinger har afværget et større tab af magt. Egentlig er det paradoksalt, at et relativt ubetydeligt slag kunne have så store politiske konsekvenser. Det er måske et af de vigtigste indicier for at Augustus ikke nødvendigvis sad så sikkert på magten på dette tidspunkt.

Den endelige konklusion må så være at slaget ikke var en katastrofe militært set, men at de politiske konsekvenser var alvorlige, og kunne havde udviklet sig til en katastrofe, hvis ikke Augustus havde handlet hurtigt. Som sædvanlig havde Augustus fået noget ud af en alvorlig situation.

Torsten Cumberland Jacobsen

1. Suetonius., *The Twelve Caesars*. Aug., 23.
2. Velleius Paterculus, *Roman History*. II, 117.
3. Appian. *The Civil Wars*. II, 18.
4. Nicolaus af Damascus, *Vita Caesaris* 31.; Cicero, *Ad Atticus*. 16.8.; og *Vell. Pat.*, II, 81. for bare at nævne tre.
5. Cassius Dio, *Roman History*. LVI, 23.
6. Suet., *Tib.*, 17.
7. *Vell. Pat.*, II, 120.
8. Horn, H.G.: *Die Roemer in Nordrhein-Westfalen*. Stuttgart 1987. s. 39, 42-45. Værket samler omtrent samtlige arkæologiske kilder. De historiske kilder er: *Vell. Pat.*, II, 106. Dio, LVI, 18 og 22.
9. Dio, LVI, 19.
10. Samme. LVI, 22.
11. *Vell. Pat.*, II, 120.
12. *Vell. Pat.*, II, 120. Dio, LVI, 23.
13. Dio, LVI, 22. Det må desuden også være logisk, at broerne sættes eller ødelægges for at hæmme en overgang.
14. Suet., Aug. 25. for de to nødlegioner. Appian, *Civil Wars*, II, 103 for legionernes hastighed. Marchraterne havde ikke ændret sig siden da, og lidt hovedregning og afstandsmåling giver hurtigt et ca. resultat.
15. Måske to legioner. Parker, H.M.D.: *The Roman Legions*. Cambridge 1958. s. 87 og 92.
16. *Vell. Pat.*, II, 120.
17. 2 legioner er nok i 23 e.Kr. iflg. Tacitus., *Annales*. IV, 5. Se også Parker, H.M.D.; *op.cit.* s. 118-125. Således er en garnison på 5 legioner et konservativt skøn.
18. Dio, LVI, 22.
19. Samme. LVI, 23.
20. F. eks. Syme, R.: *The Roman Revolution*. Oxford 1960 (1939). s. 456. og Scullard, H.H.: *From the Gracchi to Nero*. London 1992 (1935). s. 259.
21. *Vell. Pat.*, II, 117.
22. Suet., Aug., 25.
23. Dio, LVI, 23.
24. F.eks. Sextus Pompejus under hans kampe med Augustus. Syme, R.: *op.cit.* s. 228. Desuden havde Augustus også selv gjort det tidligere, til forsvaret af Illyricum. Suet., Aug., 25.
25. Dio, LVI, 23.
26. Suet., *Tib.*, 16. *Vell. Pat.*, II, 110-116.
27. *Vell. Pat.*, II, 113. Tac., *op.cit.* I, 60.
28. Tac., *op.cit.* I, 60 og samme. I, 56.
29. Parker, H.M.D.: *op.cit.* s. 78. De blev dog rejst under andre numre, nemlig XXI og XXII.

30. Tac., *op.cit.* I, 3, og den generelle ånd i hans beskrivelse af krigen.
31. Suet., Aug., 23, for det kraftige prestigetab, og behovet for at genvinde den. Jeg mener at ånden er klar, nemlig at germanerne skal straffes. Tac., *op.cit.* I, 3, meningen er her helt klar.
32. F. eks nævner han, i Res Gestae, sejren ved Actium som værende hans (Res Gestae, 25). Se også Barnes, T. D.: The Victories of Augustus. *Journal of Roman Studies*, nr. 64, 1974.
33. Tac., *op.cit.* I, 61.
34. Dio, LVI, 18-21.
35. Vell. Pat., II, 117-118.
36. Se note 1.
37. Vell. Pat., II, 97 og eksempler, Syme, R.: *op.cit.* s. 429.
38. Dio, LVII, 18 og LX, 8.
39. Samme som Tacitus, note 41.
40. Tac., *op.cit.* II, 41, "..... blev dedikeret nær Saturntemplet for at fejre generobringen....af ørnene tabt med Varus." For de 2 (Tac. *Op.cit.* I, 60 og II, 25), den tredje findes under Claudius (Dio, LX, 8).
41. Aug., Res Gestae, 13. For en nærmere gennemgang se Syme, R.: *op.cit.* Kap. XXIX og XXX.
42. Suet., Aug., 23.
43. Aug., Res Gestae, 13.
44. Se f. eks Tac. *Op.cit.* I, 10. ".....der havde bestemt været fred, men det var en blodpletet fred. For Marcus Lollius- og Publius Quinctilius Varus-katastroferne fulgte; og der var snigmord.....".
45. Dio, LVII, 5. Suet., Aug., 23.
46. For en nærmere gennemgang af Augustus' politiske fjender, se Levick, B.: *Tiberius' Retirement to Rhodes in 6 B. C.* Latomus, nr. 31, okt-dec. 1972.
47. Prætorianergarden var den nyoprettede kejserlige livgarde.
48. By-kohorterne var oprettet af Augustus som Rom's politistyrke.
49. Dio, LVI, 23.
50. Samme.
51. Samme. VI, 23, for tøjet. Suet., Aug., 23 for skægget og hovedbankningen.
52. Vell. Pat., II, 120.
53. F. eks. R. Syme og H. H. Scullard.
54. F. eks. Cary, M.: *The Frontier Policy of the Roman Emperors Down to 200 A. D.* Acta Classica, I, bd, 1958. s. 135. Mann, J.C.: *The Frontiers of the Principate. Aufstieg und Niedergang der Roemischen Welt.* Bind I (Principat), Berlin 1974. s. 518-519. Jeg deler dog ikke Mann's generelle synspunkter om den romerske grænsepolitik.

25 år med "1066"!

"1066" markerer sin 25 års eksistens med en offentlig FESTFORELÆSNING, hvor lektor NIELS M. SAXTORPH, Institut for Historie, i sin forelæsning bl.a. vil komme ind på;

"Historie og historiestuderende ved Københavns Universitet gennem de sidste 25 år "

Festforelæsningen finder sted på ved Københavns Universitet, 13.1.59, Njalsgade 102, 2300 København S.,

ONSDAG D. 15. MAJ 1996 KL. 15.00.

Efter forelæsningen tilbyder "1066"-redaktionen de fremmødte en mindre

JUBILÆUMSRECEPTION.

Det er redaktionens håb, at mange af vore abonnenter, læsere og andre gode venner vil møde op og dermed være med til at hylde jubilaren.

Redaktionen.

Grænsers og nationers natur og unatur

- en anmeldelse

Af arkivarvikar, cand. mag. Jørgen Mikkelsen, Rigsarkivet

Anders Linde-Laursen: *Det nationales natur. Studier i dansk-svenske relationer, 1995*. Udg. af Nordisk Ministerråds Forlagsvirksomhed.

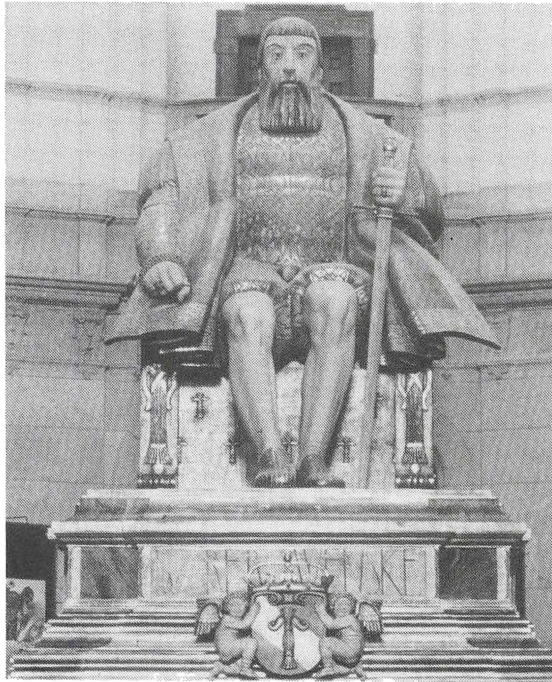
Der er i de senere år udgivet flere store afhandlinger om mindretallene nord og syd for den dansk-tyske grænse. Nu har også grænsen mellem Danmark og Sverige fået sin historie. Forfatteren, Anders Linde-Laursen, er uddannet som etnolog i København og har siden 1991 været knyttet til Etnologiska Institutionen i Lund, hvor bogen blev forsvaret som disputats i 1995. Værket består af fem dele, der bygger på hinanden og til sammen giver et billede af udviklingen i de dansk-svenske relationer fra midten af 1600-tallet til 1995.

Linde-Laursens bog bærer præg af, at han er særdeles velorienteret i den teoretiske litteratur. Navnlig har han hentet megen inspiration hos Lucien Febvre, Benedict Anderson og Eric Hobsbawm, der alle betragter nationer som relative og tidsbundne fænomener. Beskrivelsen af grænseflytningen i 1658 tager således udgangspunkt i Febvres erklæring om, at naturlige grænser ikke eksisterer, men består i grænsers insisteren på naturlighed. Herefter argumenterer Linde-Laursen for, at de middelalderlige rigsgrænser sjældent kan betragtes som linier, men derimod som overgangsbælter. Han bemærker, at de danske og svenske stater ikke var "nærværende på linien" mellem de to riger; de fleste fæstninger lå bag grænsen og ved kysterne, hvor handelsveje og byer gjorde statens tilstedeværelse ønskelig - bl.a. af økonomiske hensyn. Og befolkningen i Småland og Västergötland m.m. var ikke afskåret fra kysten, selv om

den hørte under en anden konge. Ligeledes noterer Linde-Laursen, at kirken kunne have andre grænser end de verdslige fyrster (Gotland hørte indtil 1645 under den danske konge, men var samtidig en del af Linköping stift), og at magtfulde adelsfamilier kunne have gods i begge riger og spille ledende roller begge steder.

I denne forbindelse gør forfatteren opmærksom på, at Corfitz Ulfeldts berømte karriere, der i eftertiden er blevet udlagt som landsforræderi, ikke var så enestående. Flere andre adelige officerer nåede at beklæde fremtrædende poster i både dansk og svensk hærledelse og administration i løbet af 1600-tallet. Det, der betød noget dengang, var ikke loyaliteten over for nationen, men over for fyrsten (statspatriotisme). Men Corfitz Ulfeldt hævdede, at han som fri adelsmand kunne vælge, hvilken fyrste, han ville tjene, og at han derfor kunne tilbagekalde sin tjeneste, når han ønskede det - uden derved at begå forræderi mod majestæten. Den danske højesteret havde en anden mening om den sag, men dødsdommen må ses i lyset af, at den tidligere rigshovmester gennem sin arrogante stil og pengegriskhed havde skabt sig mange fjender i de ledende kredse.

Linde-Laursen angriber også andre nationale myter om udviklingen i 1600-tallet, og han trækker her på flere nye danske og svenske undersøgelser. Det er således påvist, at det var Frederik III, der ansporede bornholmerne til oprør mod svenskerne i december 1658. Og Linde-Laursen gør opmærksom på, at den svenske kirkelov af 1686 krævede ensartede kirkeritualer overalt i Sverige; det var ikke blot "de overdrag-

Danmark og Sverige har megen historie til fælles, men i begge lande anlægger museumsformidlingen en udpræget national synsvinkel. Man kan derfor ofte få et mere nuanceret billede af sit eget lands historie (ikke mindst militærhistorie) ved at aflægge besøg på museer i det andet land. Nordiska Museet i Stockholm (indviet 1907) er i usædvanlig høj grad præget af den nationale optik. Her ses Carl Milles' Gustav Vasa-statue - eller skulle man snarere kalde det alter? - fra 1924. Statuen har en central placering i hovedhallen, der minder om en katedral.

ne områder", der blev berørt. Han diskuterer også Karl XI's brev til de svenske biskoper (1678), hvori kongen ytrede ønske om, at der måtte blive "indført en sådan uniformitet" mellem det gamle og det nye Sverige, at "indbyggerne ... med tiden må vindes til de svenske fra de danske sæder og skikke og således efterhånden mister kærligheden til Danmark". Imidlertid - betoner Linde-Laursen - skal dette ikke forstås som en ordre til at forfølge alle former for kulturel lighed med danskerne, med derimod som et pålæg om at styrke befolkningens loyalitet over for den svenske konge. Og dette må ses på baggrund af, at Danmark endnu blev betragtet som en trussel mod Sveriges indre sikkerhed.

Endelig går Linde-Laursen klart imod den traditionelle opfattelse af snaphanerne som nationalt motiverede modstandsfolk. Han påviser, at de fleste snaphane-aktiviteter fandt sted i det nordlige Skåne og det vestlige Blekinge, der begge var ramt af økonomisk krise i slutningen af 1600-tallet. Samtidig havde den svenske magtovertagelse medført uforholdsmæssigt store byrder i form af skatter, indkvartering, transportopgaver for militæret m.m. Snaphanerne var altså - med Hobsbawms ord - sociale banditter, der reagerede i frustration over de forværrede levevilkår.

Beskrivelsen af snaphanerne danner bro til bogens anden del, der fortrinsvis er helliget den kunstneriske forvaltning af

Svend Poulsens og kumpanernes eftermæle i 18 - 1900-årene. Nu var det ikke længere statspatriotismen, der var grundlag for samfundet, men derimod det kulturelle fællesskab, og der var - med Febvres ord - gravet kulturelle grøfter mellem de enkelte nationer. Det kulturelle fællesskab blev båret frem af den uddannede mellemklasse, men i løbet af 1800-tallet blev tanken om det nationale meningsfuld for flere og flere. De historiske romaner var et vigtigt redskab til udbredelse af nationalfølelsen. Etlars "Gøngehøvdingen", der blev til i 1853, har til formål at vise, at den danske nation tidligere havde været truet, men at de rette følelser for nationen og politisk forening af folk og konge bar landet igennem vanskelige kriser. Historiske romaner er også karakteriseret ved, at samtidens forhold ofte bliver projiceret bagud i tid. Hos Etlar blev den tyske lejesoldat således den egentlige fjende, og det dansk-tyske modsætningsforhold kom endnu stærkere til udtryk i de senere teaterudgaver af "Gøngehøvdingen". I den svenske forfatter C. A. Cederborgs snaphaneromaner (1899 - 1948) er den danske fjende derimod udskiftet med en russisk, og i Arthus Lundkvists roman fra 1968 kommer snaphanerne på forunderlig vis til at ligne guerillasoldaters kamp mod en imperialistisk stormagt. Men i de nyeste versioner - i litteratur og på film - er budskabet mere diffust; de løftede pegefinger appellerer ikke længere til producenter og publikum, skriver Linde-Laursen. Han bemærker også, at hver generation etablerer sin tolkning af nationen og dens udtryk, og at dette ofte giver anledning til modsætninger mellem generationerne.

Bogens tredje del bærer overskriften "Nationale fortællinger", men det kunne ligeså godt have været "Spejlbilleder". Linde-Laursen har ladet sig inspirere af Benedict Andersons formulering "Nationer ... forfører hinanden til at genkende sig selv i de andres billeder", og han tilføjer, at en na-

tions selvbillede er afhængig af, i hvilken anden nations billede af sig selv, den vælger at genkende sig. Vha. geografibøger, debat-litteratur, avisartikler, turistbrochurer m.m. tegner Linde-Laursen et billede af, hvordan svenske og danske skribenter har sammenlignet de to lande og deres samfundsstrukturer og kulturer siden slutningen af 1800-tallet. Fx. brugte den svenske statistiker G. Sundbärg i 1911 den økonomiske velstand i Danmark som sammenligningsgrundlag til at postulere nødvendigheden af en kraftig økonomisk udvikling af det fattige Sverige. Da Sverige i de følgende årtier gennemgik en stærk industrialisering, mødte det respekt i Danmark, men danske skribenter følte sig samtidig bekræftet i troen på en dansk egenart. I begge lande opstod der efterhånden en opfattelse af Sverige som værende præget af industri, store kapital-koncentrationer, solidaritet og kollektivitet, hvorimod Danmark fik prædikaterne landbrug, småvirksomheder, selvstændighed og individualitet. Billederne blev så fasttømrede, at selv den danske befolkning opfattede Danmark som overvejende landbrugsland længe efter, at landbrugsfaget var blevet et af de beskæftigelsesmæssigt små erhverv.

Sammenlignet med de foregående afsnit forekommer bogens fjerde del, der søger at sammenknytte det nationale og det personlige, underligt tyndbenet. Linde-Laursen har benyttet sig af interviews og af personlige erfaringer, ligesom han har ladet fire gymnasieklasser i Danmark og Sverige skrive stile om befolkningen i det andet land. Tilsyneladende indeholdt stilene for det meste banaliteter og gamle klichéer, og man fornemmer, at interviewene heller ikke har givet det store udbytte. En personlig erfaring fra hverdagslivet - danskere og svenskere vasker op på forskellige måder (!) - får derfor lov til at beslaglægge ganske urimeligt meget plads, idet den giver anledning til en lang række teoretiske betragtninger om renlighed, køkkenindretning o.m.a., der i

denne sammenhæng forekommer helt overflødige. Måske er der slet ikke de kulturforskelle, som Linde-Laursen leder så ihærdigt efter. Måske skulle han have lyttet lidt mere til den svenske elev, der formulerede sig således: "Danskar är som vilka människor som helst"!

Bogen slutter med en kort skitse over de sidste 10 - 15 års politiske og økonomiske udvikling i Danmark og Sverige. Det er Linde-Laursens opfattelse, at de to lande har nærmet sig hinanden, ja på visse punkter endda har byttet plads, og at det derfor er

på tide at justere de vante billeder af hinanden. Sammenfattende må man sige, at bogen måske ikke bringer så mange nye, konkrete resultater, men at den indeholder en del nyfortolkninger, og at den kombinerer mange kendte oplysninger på en ny og overraskende - omend ikke altid overbevisende - måde. Derved giver den stor inspiration til videre forskning. Bogen kan bl.a. inspirere til flere analyser af dansk og svensk historieformidling gennem museumsudstillinger, film, radio- og TV-udsendelser m.m.

Jørgen Mikkelsen

Nyt netværk om historie og informations-teknologi

Af Charlotte Steinmark, Per Vingaard Klüver og Lars K. Christensen.

Informationssamfundet er over os. For historikere betyder det en mængde nye redskaber til både forskning og formidling. Ved hjælp af en PC og en samling standard-programmer kan vi holde styr på kilder, noter og litteratur, lave statistik og tekstanalyser o.m.a. Via Internet og CD-rom kan vi søge og bestille bøger, grave i databaser, udveksle artikler og breve med kolleger over hele kloden.

Mulighederne er mangfoldige. Men det samme er farerne: Faren for at vi spilder tiden med at lære at bruge programmer, som alligevel ikke var de helt rigtige til formålet. Faren for at fare vild i Internettets labyrint af nytteløse informationer, før vi når frem til nålen i høstakken. Faren for at vi klipper en hæl og skærer en tå af kildematerialet, for at få det til at passe ind i databaseprogrammet ...

Der er med andre ord brug for et forum, hvor historikere - forstået som alle, der beskæftiger sig med forskning og formidling i og af historisk materiale - kan udveksle erfaring med brugen af informations-teknologi, og hente råd og vejledning hos hinanden. Derfor er vi tre ph.d.-studerende historikere, som har taget initiativ til et netværk om historie og informations-teknologi. Vi henvender os i første omgang til andre ph.d.-studerende, fordi det er vores indtryk at mange af dem allerede er aktive brugere af informationsteknologien. Men netværket er åbent for alle - fra studerende til professorer.

I første omgang er det tanken at oprette en såkaldt mail-liste på Internet. En mail-liste kan bedst beskrives som en elektronisk opslagstavle. Man kan skrive opslag, hvor man beder om hjælp og gode råd. Man kan skrive om sine egne erfaringer, som man tror, andre kan have nytte af. Man kan fordybe sig i teknikaliteter - eller man kan skrive principielle indlæg om computeren og historisk metode. Vi forestiller os, at der bl.a. vil være interesse for at diskutere erfaringer med brugerprogrammer til forskning og formidling - og brugen af Internet til informationssøgning, publicering og opbygning af "virtuelle forskningsmiljøer".

Foruden mail-listen vil vi oprette en såkaldt hjemmeside på World Wide Web. Hvis interessen for netværket bliver stor nok, kan det også tænkes, at der bliver behov for at arrangere et seminar. Den tekniske side af sagen er endnu ikke helt på plads. Men interesserede kan sende et e-mail til en af de undertegnede initiativtagere. Så vil man få løbende besked om den videre udvikling.

Charlotte Steinmark, Institut for humanistisk informatik, KU - char@coco.ih.ku.dk

Per Vingaard Klüver, Institut for Medievidenskab, ÅU - pvk@imv.aau.dk

Lars K. Christensen, Center for Arbejderkulturstudier, KU - lkch@coco.ih.ku.dk

Poesi og politik (I)

Bording og magtstaten

Af stipendiat mag. art. Sebastian Olden-Jørgensen

For en moderne bevidsthed er poesi og politik som olie og vand: De kan godt blandes, men i grunden har de ikke meget med hinanden at gøre. Politik er offentligt, rationelt og alvorligt. Poesi er privat, følelsesbetonet og lystspræget. For 300 år siden ville en sådan betragtning have vakt forundring. Politiske begivenheder var for 1600-tallets poeter lige så stimulerende, som kærestesorger er for vor tids digtere. Et godt eksempel er Anders Bording's *Jydlands Læk-Ønskende Fryde skrig* i anledning af prins Christian (V's) hyldning på Viborg landsting i efteråret 1655. Det velklingende digt er ud fra en historisk betragtning interessant, fordi Bording i sin iver efter at være politisk korrekt kaster lys over standssamfundets ideologi i "adelsvældens sidste dage":

F.eks. må man beundre, hvor æstetisk smukt og politisk træffende Bording får formuleret valgkongedømmets forfatningsretlige grundlag: Cimberland (det personificerede Jylland) kårer sig en prins og sværger ham troskab, hvorefter Himlen stadfæster dette valg. Denne treklang svarer til kongevalgets tre faser: valg, hyldning og kroning, her udtrykt gennem ægteskabs-symbolik.

Endnu mere frapperende præcis er Bording's skildring af indholdet af de forskellige stænders troskabsed. Adelen lover at værne riget, men ikke blot det: "Med klaage raad wi hielpe dig / Foruden suig oc vanske (: skade)". Gejstligheden

skal tjene kongen gennem sine bønner, og borgerstanden opfordres til: "Loff ud, at ligesom hand dig / Ved ret oc lov skal holde / Du hannem oc retfærdelig / vilt gifve skat oc tolde". Bondestanden tiltales med følgende ord:

"Forjæt (: lov) at hand skal aarlig faa / Sin rettighed til fulde / Du vilt oc med i leding (: krig) gaa / Om det behøffvis skulde".

Det, der her stikker hovedet frem, er ikke blot det traditionelle standssamfund opdelt i værge-, lære- og nærestand. Adelen's politiske ledelsesfunktion opregnes på linje med dens militære funktion, og mens gejstligheden stadig yder sit traditionelle bidrag til samfundets ve og vel, så er borgerstanden nærmest reduceret til skatteydere! Endnu klarere afspejles de foregående årtiers socioøkonomiske forandringer i ordene om bondestanden: betale skat og springe soldat! Adelen sidder fast i sadlen og regerer landet sammen med kongen, mens borgerstand og bønder betaler gildet og lægger krop til. Med et moderne udtryk: Skatte- og militærstaten er en realitet.

Få år senere brød dette system sammen, og enevælden holdt sit indtog i 1660. Det er vel overflødigt at nævne, at det *Fryde-skrig*, Bording skrev i den anledning atter var helt på linje med de aktuelle politiske magtforhold.

Sebastian Olden-Jørgensen